Prof.
M. Tayyip Okiç

İslâmiyette kadın öğretimi

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

İSLÂMİYETTE KADIN ÖĞRETİMİ

Prof. M. Tayyib OKİÇ

GAYE MATBAASI
ANKARA — 1979

İÇİNDEKİLER

	Sahife
(I) Kadının İslâmiyetteki değeri ve yeri	7
(II) Kadınlara karşı iyi davranmak	8
(III) Kadınları döğmemek hususu	10
(IV) Kadınlar ile çocukları öldürme yasağı	11
(V) Evlenmeleri teşvik ve kolaylaştırma hakkında	11
(VI) Hangi tip kadınlarla evlenmelidir?	12
(VII) Çocuğun ebeveynine ve bilhassa anasına karşı olan vazifeleri	12
(VIII) Ebeveynin ve bilhassa ananın çocuğuna karşı olan vazifeleri	16
(IX) Hazreti Peygamberin çocuk sevgisi	17
(X) İslâmın ilme verdiği değer	18
(XI) İslâmiyette okuma yazma mükellefiyeti	20
(XII) İslâm kadını ve ilim	22
(XIII) Âlim sahabiyeler	22
(XIV) Şair sahabiyeler	23
(XV) Sonraki devirlerde yetişen Müslüman âlim kadınlar	24

Sahife

(XVI) Hazret-i Peygamberin kadınlara tahsîs ettiği dersler 25

(XVII) İslâmiyette din adamları ve rehbaniyet mes'elesi 27

(XVIII) Din bilgisinin yayılması ve misyonerlik 34

(XIX) Kadın din öğretmenleri 36

(XX) Müslüman kadın din adamlarına ve dahilî misyonerliğe duyulan ihtiyaç 37

(XXI) İlim ve san'at sahasında yetişen İslâm kadınları 43

(XXII) Tefsir 43

(XXIII) Fıkıh 44

(XXIV) Vaz - İrşad - Tasavvuf 45

(XXV) İlmu'l - Kıraât 47

(XXVI) Hadis 49

(XXVII) Hüsn-i Hat (Kaligrafya) 53

(XXVIII) Kadın mütefennineler 54

(XXIX) Mücâhideler 55

(XXX) Hayırsever İslâm kadınları 57

Bibliografya 59

Uzun senelerdir biribirimizden uzak yaşamanın acısına sabır vé metanetle tahammül eden sevgili kardeşlerim: Râbi'a Zilco ve Tayyibe Raşıdagiç'e bu nâciz eserimi mahabbetlerimle ithaf ediyorum.

M ü e l l i f

TAKDİM

Diyânet İşleri Başkanlığının yayınladıkları bu çapı küçük ilmî eser, 75 senelik ömrünün 32 senesini Türkiyenin dînî kültür hayâtına adamış, büyük insan, büyük âlim Prof. Muhammed Tayyib OKİÇ Hocamızın bir armağanıdır. Neşrini görmeleri nasib değilmiş. Şubat tâtiline geldikleri Ankaradan Erzuruma dönme hazırlığı içindelerdi ki, önemsemedikleri rahatsızlığı vefatlarına müncer oldu. Ankara Tıp Fakültesi Hastanesi Kardiyoloji Kliniğinde, 9 Mart 1977 Çarşamba günü rahmet-i Rahmân'a kavuştu. Cuma günü Maltepe câmiinde, binlerce dost ve talebesinin gözyaşları ile, bir talebesinin arabasına konuldu, kardeşlerinin refâkatında, anne ve babasının yanına defnedilmek üzere, Saray-Bosna'ya uğurlandı.

İlâhiyat tahsîlini memleketinde tamamladıktan sonra, Paris Sorbonne'da lisans ve doktora yapmış olan Merhûm (1929-1931), Türkiyenin Belgrad Sefâretindeki memuriyeti sırasında, Almanların memleketi işgallerini tâkîben, diğer personelle birlikte, sekiz ay kadar Almanyada enterne hayâtı yaşamış, 1945 Nisanında güç belâ İstanbula gelebilmiştir.

1949 sonlarında, Ankarada açılan İlâhiyat Fakültesinde öğretim üyeliğine dâvet edildi. Burada Tefsîr ve Hadis kürsülerini kurdu, asistanlar, doçentler yetiştirdi. Daha sonra Konya Yüksek İslam Enstitüsünde ve son olarak Erzurum İslâmî İlimler Fakültesinde vazife aldı, on binlerce islâmî ilim tâlibine hocalık yaptı, onların kalbî sevgi ve hürmetlerini kazandı.

Tayyib Bey Hocamızın ilmî hayâtına burada, kısaca da olsa temâs etmek imkânsız olsa gerektir. Pek çok ilmî neşriyatından ayrı olarak, neşredilecekleri günü bekleyen bir o kadar incelemesi vardır. İnşâallah bunlar sırasiyle ilim âlemine kazandırılır.

Rahmetlinin evi kitablarla dolu idi. Memleketinden buraya sâdece vücûdunu getirebildiği için, onları Türkiyede, mütevâzî maaşiyle temin etmişti. Vasiyetini yerine getirmenin şuûru içindeki muhterem kardeşleri, bu ilim hazînesinin Türkiyede kalmasını arzû ettiler Eserler şimdi İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü Kütüphânesindedir.

İlmî seviyesi yanında yüksek insânî vasıfları da herşeyin üstünde olan aziz Hocamızın bu küçük eserini kültür dünyâmıza kazandıran Diyânet İşleri Başkanlığına derin şükranlarımızı sunarken, kendisine Cenâb-ı Hakkın sonsuz rahmetlerini niyâz ederiz.

Mehmed Saîd HATİBOĞLU

İSLÂMİYETTE KADIN ÖĞRETİMİ

I — Kadının İslâmiyetteki değeri ve yeri:

İslâmiyetten evvelki Arabistan kadınlarının hiç bir hak ve değere sahip olmadıkları malûmdur. Hazreti Ömer bunu açıkça tasrih etmiştir:

كنا في الجاهلية لانعد للنساء شيئاً، فلما جاء الاسلام وذكرهن الله رأينا لهن بذلك علينا حقاً... (1)

Kadın ancak islâmiyette insana yakışır muamele görmüş, değer kazanmış ve haklarına sahip olmuştur. Kadınların durumundaki bu mühim değişikliği bizzat Kur'ân'ı Kerîm getirmiş, Hazreti Peygamber bunu tamamlamıştır (2).

---

(1) El-Buhârî, el-Câmi'u' s-Sahih, İstanbul, 1315, [1897] (VII, 46). Müslim'in Sahihinde ise, bu ibare biraz değişiktir:

والله ان كنا في الجاهلية ما نعد للنساء امراً، حتى انزل الله تعالى فيهن ما انزل وقسم لهن ما قسم ...

(Müslim, el-Câmi'u' s-Sahih, Muhammed Fuâd Abdülbaki neşri, el Kahire, 1374/1955, Cilt: II, S.: 1108, No: 31).

(2) Yahudilerin her sabahki dualarında meselâ şu cümle geçmektedir: «Ezeli ilâhımız, kâinatın kralı, beni kadın yaratmadığın için sana hamdolsun [öğülmüş ol]». Bakınız: Livre de prières pour jours de semaine, Sabbat et fêtes à l'usage des Israélites du Rite Sephardi, traduit en Français par A. Crehange, Edition «Sinai», Tel-Aviv, 1961, p. 15 (Les hommes disent: Sois loué, Eternel, notre Dieu, Roi de l'Univers, qui ne m' a pas fait femme). Bu dua mecmuası, İbranice metni ile Fransızca tercemelerini ihtiva eden, Sefard Mezhebine mahsus bir kitaptır. - Hristiyan mukaddes kitabının bir bölümü olan Pavlos'un Korintoslulara birinci mektubunun onbirinci bâbında, cümle 1-15, hristiyan kadınlarının duâ ederken başları örtülü olması icab ettiğine dair kısımda, kadınlar hakkında şu hüküm vardır: «Çünkü erkek kadından değil, fakat kadın erkektendir (cümle: 8) Çünkü erkek kadın için değil, fakat kadın erkek için yaratıldı» (cümle: 9). Bakınız: Kitabı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahid, İstanbul, 1932, S.: 177.

Bu geniş haklara karşılık, ilk müslüman kadınları, yeni kurulmuş islâm câmiasına ve islâm devletine ağır ve büyük hizmetlerde bulunmaktan kaçınmamışlar, askerî ve siyasî işlerde erkeklere yardımcı olmuşlar, hastabakıcılığı ilk defa olarak kurmak suretiyle, yaralı mücâhidleri tedavi etmek, su taşıyıp içirmek, yaralarını sarmak ve hatta yaralıları Medine'ye kadar taşımak külfetine katlanmışlardır. Cephe arkası bütün işleri üzerlerine alan bu mübarek kadınlar, mücâhidleri savaşa teşvîk edip onların cesaret ve kahramanlıklarının artmasını temin etmişlerdir. Bütün bu hizmetlerine dair misaller ve malûmat, Hadîsi Şeriflerde vârdır (1).

Unutmayalım ki, Hazreti Muhammed'e peygamberlik ihsan buyurulduğu zaman O'na ilk inanan, diğer tabirle, İslâm Dini Tarihinde ilk müslüman olan Hazreti Hatice vâlidemizdir. Hazreti Peygamber ile ilk namaz kılanlardan biri de odur (2).

II — Kadınlara karşı iyi davranmak :

Kadınlara karşı iyi davranmak, yumuşak ve tatlı dille onlara hitabetmek, haksızlık ve kabalıkta bulunmamak Hazreti Peygamberin büyük ehemmiyet verdiği bir husustur. Hazreti Muhammed'in: «Aranızda en hayırlı kimseler, kadınlarına, zevcelerine karşı huyu en iyi olanlarınızdır».

خیارکم خیارکم لنسائهم خلقاً • (3) Sözü meşhurdur. Keza, «Kadınlara iyi (hayırlı) olmanızı tasviye ederim» الا استوصوا بالنساء خیرا • ... Kadınla-

(1) Meselâ, el-Buhârî, el-Câmi'u' s-Sahih. (III, 221-222).

(2) Bakınız : Muhammed İbn Sa'd, et-Tabakâtü' 1 - Kübrâ, Beyrut, 1377/1958 (VIII, 17).

(3) Bakınız: Ebû İsa et-Tirmizi, es-Sünen-Sahîhu't-Tirmizi (bi Şerhi İbni'l-Arabî el-Mâliki), el-Kahire, 1350/1931 - 1353/1934, Cilt: 5, S. 110; Muhammed Fuâd Abdülbaki neşri (Kahire, 1356/1937, Cilt, III. S.: 466, No., 1162). Ahmed ibn Hanbel, el-Müsned, el-Kahire, 1313, 1895 Cilt, II, S., 472 . خیارکم خیارکم لنسائکم

rınız üzerinde sizin hakkınız, sizin üzerinizde de kadınlarınızın hakkı vardır... الا ان لكم على نسائكم حقا ولنسائكم عليكم حقا

Kadınların, üzerinizde olan hakkı, onlara iyi yiyecek ve giyecek vermenizdir (1). Kadınlara karşı iyi davranmanın ehemmiyet ve nezaketine işaret buyuran Hazreti Peygamber şu ciddî ikazda bulunmuştur: «Kadınlar hususunda Allahtan sakınınız, zira siz onları Allah'tan emânet olarak almışsınızdır» اتقوا الله فى النساء، فانكم اخذتموهن بامانة الله... (2)

Hazreti Peygamberin kadınlara karşı daima nezaket çerçevesi içinde davrandığı malûmdur. Bu cümleden olmak üzere, kadınlara tesadüf ettiği zaman kendilerini selâmlaması misâl olarak gösterilebilir. Bu selâmlamayı sözle veya işaret şeklinde ifade etmek suretiyle yaptığına dair burada iki hadîs kaydedeceğiz. Hazreti Esma bint Yezid'in rivayetine göre, Hazreti Peygamber bir grup kadının önünden geçerken kendilerini sözle selâmlamıştır. مرّ علينا النبيّ صلى الله عليه وسلم فى نسوة فسلم علينا. (3)

Yine Esma bint Yezîd'in başka bir rivayetinde, Hazreti Peygamber, camide oturan bir grup kadının yanından geçerken, elini kaldırmak suretiyle, yani temennâ ederek, kendilerini selâmlamıştır. سمعت اسماء بنت يزيد تحدث ان رسول الله صلى الله عليه وسلم مرّ فى المسجد يوما وعصبة من النساء قعود، فالوى بيده بالتسليم. (4)

---

(1) Et-Tirmizî, es-Sünen, V, 111; Muhammed Fuâd Abdülbakî neşri, (III, 467, No. 1163): الا وحقهن عليكم ان تحسنوا اليهنّ فى كسوتهنّ وطعامهنّ. Bu uzun hadisin bir varyantı için bakınız: İbnu Mâce, es-Sünen, (Muhammed Fuâd Abdülbakî neşri), Mısır, 1372/1952, (I, 594, No. 1851); ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah, es-Sünen, Dımaşk, 1349, (II, 48), Ed-Dârimî'nin metninde: «Normal yemek ve elbiseler kendilerine karşı olan borcunuzdur» denmektedir. ولهن عليكم رزقهن وكسوتهن بالمعروف.

(2) Ebû Dâvûd, Es-Sünen (Muhammed Muhyiddin Abdulhamid neşri), el-Kahire 1354/1935. (II, 185, No. 1905).

(3) Ebû Dâvûd, es-Sünen (IV, 352, No. 5204). İbnu Mâce, es-Sünen, (II. 1220, No. 3701).

(4) Et-Tirmizî, es-Sünen, (X, 171, 172).

III — Kadınları döğmemek husûsu :

Kocanın karısını döğmesinden (1), karının da kocasına eziyet etmesinden (2) Hazreti Peygamber hoşlanmadığını açıkça bildirmiş ve bunları yasak etmiştir (3).

Karısının bazı kusurlarını hoş görüp, sabretmeyi (müdâra'a) de Hazreti Peygamber kocalara tavsiye buyurmuştur. Zi-

---

(1) El-Buhari, el-Câmiu's-Sahîh, (VI, 83); Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, (IV 2191, No. 49/2855); et-Tirmizi, es-Sünen, (XII, 244); ed-Dârimî, es-Sünen, (II, 147); Ahmed ibn Hanbel, el-Müsned (IV, 17) : «Ne oluyor kocalara, karılarını köle gibi döğüyorlar, halbuki aynı günün sonunda belki onlarla mülâtafe edecekler?» (مابال الرجل يجلد امرأته جلد العبيد ولعله يضاجعها فى اخر يومه .). Zikri geçen bu kaynaklarda bu hadis metninin ehemmiyetsiz bazı varyantları vardır. Malûm olduğu üzere, ancak istisnâi olarak ve hiç yere hemen boşamağa tevessül etmeden evvel bazı tedbirlerin alınması lâzım geldiği ve ancak başka hiçbir tedbir fayda etmediği takdirde, son tedbir olarak, ve zararsız bir şekilde, karısını döğmeğe cevaz vardır (Nisa' sûresi : IV, 34). Bu husus İslâm düşmanları tarafından alabildiğine istismar edilmiştir. Halbuki en ileri memleketlerde dahi, bugün bile, kocaların karılarını döğmelerinin önüne geçilememiştir. Fransız Kadınlar Birliğinin bir bildirisinde, iki yüz bin kadın arasında yapılan anket neticesinde, bunların % 43'ünün kocalarından dayak yediklerinin tespit edildiği belirtilmektedir. (Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul, 9/XI/1969 tarihli nüsha).

(2) İbnu Mâce, es-Sünen (I, 649, No. 2014) : لاتؤذى امرأة زوجها الاقالت زوجته من الحور العين لاتؤذيه ، قاتلك الله ، فانما هو عندك دخيل اوشك ان يفارقك الينا .

(3) Hazreti Peygamber'in, savaş hariç, hayatında kimseyi, hizmetçisini dahi, döğmediği herkesçe malûm bir husustur. Hazreti Âişe bunu tasrih etmiştir : ماضرب رسول الله صلى الله عليه وسلم خادما قط ولاضرب بيده شيئا قط الا ان يجاهد فى سبيل الله . (ed-Dârimî, es-Sünen, II, 147). Bu yüzden bunu bütün müminlere de tavsiye buyurmuştur :» لاتضربوا اماء الله . » (ed-Dârimî, II, 147) : Yani, Allah'ın kadın kullarına vurmayınız.

ra kadınlar yaradılış itibariyle, yani fizik bakımından, erkeklere nisbeten daha zayıf ve daha narindirler. Kaburga kemiğinden yaratılmış olduklarından, onları doğrultmağa kalkışmamalıdır, aksi takdirde kırılırlar. Diğer tabirle onlara karşı kaba muamelede bulunmamalıdır.

(1) انالمرأة خلقت من ضلع ، فان تقمها كسرتها فدارها. فان فيها أودا وبلغة .

IV — Kadınlar ile çocukları öldürme yasağı:

Savaş esnasında kadınları, çocukları öldürmek, Hazreti Peygamber tarafından takbîh ve yasak edilmiştir.

(2) ... فانكر رسول الله صلى الله عليه وسلم قتل النساء والصبيان .

Hazreti Peygamberin bu yasağı, İslâm Harb Hukukunun mühim bir maddesini teşkil etmektedir.

V — Evlenmeleri teşvik ve kolaylaştırma hakkında:

Evlenmeleri teşvik ve evlenme şartlarını kolaylaştırma hususunda, Hazreti Peygamberin büyük gayreti olmuştur. Buna dair burada tek bir misal vereceğiz. Evlenmek isteyen bir genç, Hazreti Peygambere: «Şu kızla beni evlendir» diye ricada bulunur. Bunun üzerine Hazreti Peygamber kendisine sorar: «Kıza ne verebilirsin?» «Hiçbir şeyim yoktur» cevabını alınca, Hazreti Peygamber: «Git, akrabandan belki birşey bulursun» tarzında emir buyurur. Fakat genç evlenme namzedi orada da birşey bulamaz. Bunun üzerine Hazreti Peygamber kendisine: «Hiç olmazsa, demirden bir yüzük bul» tavsiyesinde bulunur. Fakat fakir genç bunu da bulamayınca, Hazreti Peygamber kendisine şöyle bir soru sorar: «Kur'ân-ı Kerîm'-

(1) Ed-Dârimî, es-Sünen, (II, 148). Bu hadis muhtelif varyantlarla el-Buhari ve Müslim'in es-Sahihlerinde, Ebû Dâvud ve et-Tirmizi'nin es-Sünenlerinde ve Ahmed ibn Hanbel'in el-Müsnedinde geçmektedir.

(2) El-Buhari, el-Câmiu- s-Sahîh (IV, 21).

den ne biliyorsun ?». Evlenme namzedi fakirin cevabı : «Şu ve şu sûreleri ezber biliyorum» olur. Bunun üzerine Hazreti Muhammed : «öyle ise, şu bildiğin sûrelerle seni evlendirdim» diye kararını bildirmiş (1) ve bu şekilde, biçâre gencin evlenmesini mümkün kılmıştır. Bu hususta Hazreti Peygamber ümmetine güzel bir yol göstermiş olmaktadır. Başlıklar, drahomalar ve bunlara benzer sonradan zuhur eden ve evlenme işlerini güçleştiren, hatta imkânsız hale sokan bir sürü muzır âdetler, Hazreti Peygamber tarafından böylece peşinen takbîh edilmiş olmaktadır.

VI — Hangi tip kadınlarla evlenmelidir? :

Evlenme açısından İslamın kadında aradığı vasıflar arasında Hazreti Peygamber evlenilebilecek dört tip kız bildirerek : Bir kadınla dört meziyeti yüzünden yani, zenginliği, soyu, güzelliği ve dindarlığı dolayısiyle evlenilir, buyurmakta, ve dindar olan kızın tercih edilmesini tavsiye etmektedir.

(2) تنكح المرأة لاربع ، لمالها ولحسبها وجمالها ولدينها ؛ فاظفر بذات الدين ، تربت يداك .

VII — Çocuğun ebeveynine ve bilhassa anasına karşı vazifeleri :

Umumiyetle ebeveyne itaat etmek, onlara iyilik (birr) yapmak, kendilerine şefkat ve merhamet göstermek ve onlara

---

(1) Bu Hadisi şerif, el-Buhari'nin el-Câmiu' s-Sahihinde geçmektedir (VI, 122). Sehl ibn Sa'd'ın rivayetindeki bu hadisin bir hulâsası, keza el-Buharinin el-Câmiu' s-Sahihinde (III, 63) yer almaktadır.

(2) Bakınız : el-Buhari, el-Câmiu' s-Sahîh (VI, 123).

«öf» (1) dahi demek suretiyle tatlı ve yumuşak dille hitabetmek gibi hususlar, hem Kur'ân-ı Kerîm'de, hem de hadisi şeriflerde emir buyurulmuştur. Hazreti Peygamber, en çok kime hürmet, şefkat ve bağlılık göstermek icabettiğini soran bir sahâbîye «anana» diye cevap vermiştir. «Ondan sonra kime?» diye tekrar soran bu sahabîyi, Hazreti Peygamber tekrar «anana» şeklinde cevaplandırmıştır. Aynı soru üçüncü defa tekrar edilince, Hazreti Peygamberin cevabı bu sefer de aynı olmuştur, yani «anana». Ancak: «ondan sonra kime?» şeklindeki dördüncü defa tevcih edilen sualedir ki, Hazreti Peygamber «babana» demişlerdir (2).

Evlâdı üzerine ananın hakkı o kadar büyüktür ki, ana müslüman olmasa dahi, İslâmiyette tayin edilen ana hakkını kaybetmiyor. Burada misal olarak bu hususstaki şu hâdiseyi hatırlatalım: Hazreti Ebû Bekr'in kızı, Hazreti Esma'nın (babasından boşanmış ve müşrike olarak kalmış) anası, bir gün kızını görmeye gelmişti. Hazreti Esma' nasıl bir hatt-u hareket takınacağını öğrenmek maksadiyle Hazreti Peygambere şöyle bir soru tevcih etmişti: «anam müşrike olduğu halde, bana

---

(1) Rabbın, yalnız kendisine kulluk etmenizi, ana ve babaya iyilik etmeyi emir buyurmuştur [hüküm vermiştir]. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin nezdinde ihtiyarlarsa, onlara öf dahi deme, onları azarlama. Onlara tatlı, kerim söz söyle. Onlara merhametinden, alçak gönüllülük kanatlarını ger [yerlere kadar indir] ve: «Rabbim, onlar beni küçük iken yetiştirdikleri gibi, sen de onlara merhamet et, de» وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِندَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُل لَّهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُل لَّهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ۝ وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُل رَّبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا.

(İsra' suresi, XVII, 23).

(2) يارسول الله من احق بحسن صحابتى ؟ قال امك. قال ثم من ؟ قال امك. قال ثم من ؟ قال امك. قال ثم من ؟ قال ثم ابوك

(El-Buhari, el-Câmi'u' s-Sahîh, VII, 69).

geldi. Onunla görüşeyim mi?» Hazreti Peygamber de tereddütsüz olarak: «ananla görüş» cevabını vermişti (1).

Câhime ibnü-l-Abbas es-Selemî (bazı rivayetlere göre Câhime'nin oğlu Muâviye) Hazreti Peygambere gelip, kendisi ile birlikte - Allah ve âhiret günü hürmetine - gazveye iştirak etmek arzusunda olduğunu beyan etti. Bunun üzerine Hazreti Peygamber kendisine: «anan var mı?» diye sordu. «Evet, var» şeklinde cevap verince, Hazreti Peygamber: «öyle ise dön git, ona hizmet et, zira cennet onun ayakları dibindedir» buyurdu.

(2) الزمها، فان الجنة عند رجليها.

İsnad bakımından bu hadis kadar kuvvetli olmayan, fakat ondan daha yaygın olan bir rivayete göre, Hazreti Peygamber: «Cennet, annelerin ayakları altındadır» buyurmuştur. Yani anne- (3) الجنة تحت اقدام الامهات.

---

(1) عن اسماء بنت ابی بکر رضی الله عنهما قالت: قدمت علی امی وهی مشرکة فی عهد رسول الله صلی الله علیه وسلم فاستفتیت رسول الله صلی الله علیه وسلم قلت ان امی قدمت وهی راغبة. أفأصل امی؟ قال نعم، صلی امك.

(El-Buhari, el-Câmi'u' s-Sahih, III, 142).

(2) Bakınız. en-Nesâî, es-Sünen, el-Kahire 1348/1930. (VI, 11). Bu hadisin varyantları için bakınız: İbnu Mâce el-Kazvînî, es-Sünen (Muhammed Fu'âd Abdülbaki neşri) el-Kahire, 1373/1953 (II, 929 - 930, No. 2781); Ahmed ibn Hanbel, el-Müsned, el-Kahire, 1313/1895, (III. 429); İbnu Hacer el-Askalânî, el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe, el-Kahire, 1358/1939, (I, 220 - 221), İbnu'l-Esir, Üsüdü'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahabe, el-Kahire, 1280/1863 (I, 264); İbnu Abdilberr en-Nemerî, el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Ashab, el-Kahire, 1380/1960, (III, 1413, No. 2431); Muhammed ibn Sa'd, et-Tabakatü'l-Kübrâ, Beyrut, 1377/1957, (IV, 274).

(3) El-Hatîb el-Bağdadî'nin el-Câmiinde, el-Kudâ'i'nin el-Müsned'inde mezkür hadis bu tabirlerle geçmektedir. Bakınız: İsmaîl ibn Muhammed el-Aclûnî, Keşfü'l-Hafa' ve müzîlü'l-İlbâs amm'eştehere mine'l-Ehadisi alâ Elsineti'n-Nâs, el-Kahire 1351/1932, (I, 335, No. 1078) ve: Şemsüddin Muhammed es-Sehâvî, el-Makasıdü'l-Hasene fî Beyani kesirin mine'l-Ehadisi' l-Müştehire ale'l-Elsine (Abdullah Muhammed es-Sıddik ve Abdülvahhab Abdüllâtif neşri), el-Kahire, 1375/1956 (S.: 176, No. 773).

lere itaat, iyi muamele etmek, ve - şer'î bir sebep olmadan - onlara muhalefet etmemek, cennete girmeye liyakat ve vesile teşkil etmektedir.

Görüldüğü gibi, analığın mevkii islâmiyette çok yüksektir. Anaya - babaya itaatsizlik etmek (Ukûku'l-Vâlideyn) şirkten sonra en büyük günah (kebairden) sayılmaktadır (1). Fakat annelere itaatsizlik, Hazreti Peygamberin ayrıca tasrih buyurduğu gibi, Allah tarafından da yasak edilmiştir (2). Zira anaların evlâdına karşı olan şefkat duygusu hudutsuzdur. Anaların çocuklarına karşı olan şefkatinin ne derece büyük olduğunu göstermek üzere, Hazreti Peygamber, Hazreti Süleyman devrinde cereyan eden bir hâdiseyi şöylece anlatmıştır:

İki kadının birer oğlu vardı. Kurt gelip birisinin oğlunu götürdü. Bunun üzerine her iki kadın biribirine: seninkini götürdü, dedi; neticede her ikisi - meselenin halli için - Hazreti Dâvuda başvurdular. Hazreti Dâvud büyük kadının lehine hüküm verince, küçük kadın memnun olmadı ve bu ihtilâflı meseleyi bir kere de Hazreti Dâvud'un oğlu Hazreti Süleyman'a arz etmek üzere huzura çıktılar. Hazreti Süleyman: «bana bir bıçak getirin ki çocuğu ikiye bölüp aralarında taksim edeyim» deyince, küçük kadın dehşete kapılıp: «aman yapma - Allah

---

(1) El-Buhari, el-Câmiu's-Sahîh, (III, 151) الاشراك بالله وعقوق الوالدين وقتل النفس وشهادة الزور.

(2) ان الله حرم عليكم عقوق الامهات el-Buhari, el-Câmi'u's-Sahîh, (III, 87).

sana merhamet etsin - çocuk onundur» dedi. Bunun üzerine Hazreti Süleyman sağ kalan çocuğu küçük kadına verdi (1).

VIII — Ebeveynin ve bilhassa ananın çocuğuna karşı olan vazifesi:

Gayet tabiîdir ki çocukların ebeveynlerine ve bilhassa annelerine karşı olan vazifeleri olduğu gibi, ebeveynin de çocuklarına karşı mühim vazifeleri vardır. Ezcümle, çocukların bakımı, terbiyesi, iyi yetiştirilmesi ve ana babaya hürmet vecibesinin kendilerine aşılanması gibi vazifeler.

Sahabîlerden el-Akra'ibn Hâbis et-Temîmînin yanında, Hazreti Peygamber, küçük torunu ve Hazreti Ali ile Hazreti Fâtımanın oğlu Hazreti Hasan'ı öptüğü zaman, el-Akra': «benim on çocuğum vardır, hiç birini öpmedim» deyince, Hazreti Peygamber yüzüne bakmış ve şöylece mukabele etmiştir:

---

(1) El-Buhari, el-Câmiu's-Sahîh (IV, 136 - 137). Hadisin metni şöyledir:
كانت امرأتان معهما ابناهما جاءه الذئب فذهب بابن احداهما، فقالت
صاحبتها: انما ذهب بابنك، وقالت الاخرى انما ذهب بابنك، فتحاكما الى داود، فقضى به
للكبرى، فخرجتا على سليمان بن داود، عليهما السلام. فاخبرتاه، فقال: ائتوني بالسكين،
اشقه بينهما. فقالت الصغرى: لا تفعل يرحمك الله، هو ابنها. فقضى به للصغرى.
. Yuhanna İnciline göre (XIX, 26 - 27) :» Ve İsa anasını ve yanında sevdiği şakirdi durmakta görünce, anasına dedi :» kadın, işte oğlun». Ondan sonra şakirde dedi: «İşte anan». Hristiyanların tahayyülleri üzere, Hazreti İsa çarmıha gerildiği zaman, Hazreti Meryem'i yanında görünce böyle konuşmuş olmaktadır. Ulu Allah'ın büyük bir Peygamberi olan Hazreti İsa'nın öz anasına bu kadar kaba bir hitap kullanabileceğini bir müslüman tasavvur edemez ve böyle bir tabiri, tabiatiyle, kendisine yakıştıramaz. Diğer taraftan Hazreti Muhammed'in, küçük yaşlarında vâlideleri Âmine bint Vehb'i kaybettikleri malûmdur. Böyle olmakla beraber, süt annesi Halîme es-Sa'diyye'ye karşı, öz annesiymiş gibi, hürmet ve şefkat hisleriyle meşbû idi. Bir vesileyle Halîme ziyaretine geldiğinde: «Annem, annem» diye sevinç izhar etmiş, yere serdiği kendi ridasına onu hürmetle oturtmuştur (bkz. meselâ: İbn Sa'd, et-Tabakâtu 'l Kubrâ, I, 114). Kendi annesi olsa kimbilir davranışını nasıl olurdu

(من لا يرحم لا يرحم) yani merhamet etmeyene merhamet edilmez (1).

Bir gün bir köylünün Hazreti Peygambere gelip: «siz çocukları öpüyorsunuz, biz ise öpmüyoruz» demesi üzerine Hazreti Peygamber «Allah senin kalbinden merhameti çıkarmış ise, ben ne yapayım?» (2) diye mukabelede bulunmuştur.

IX — Hz. Peygamber'in çocuk sevgisi:

Hazreti Peygamberin çocuklara karşı beslediği sevgi ve şefkat çok büyüktür. Bunu gösteren pek çok misal vardır. Biz burada ancak birkaçına işaret edeceğiz. Hazreti Üsame ibn Zeyd'in rivayetine göre, kendisi küçük iken, Hazreti Peygamber onu bir dizine, Hazreti Hasan'ı da öbür dizine oturtur, sonra onları kucaklayıp şu duâda bulunurdu: «Allahım, onlara merhamet et, ben de onlara merhamet ediyorum.» (3)

Hazreti Peygamber namaz kılarken bazan yanında bulunan bir küçük çocuk arkasına asılır, Hazreti Peygamber buna mani' olmazdı (Rükûa varınca onu bırakır, kalkarken de birlikte kalkarlardı.)

---

(1) El-Buhari, el-Câmiu's-Sahih, (VII, 75):
قبّل رسول الله صلى الله عليه وسلم، الحسن بن على وعنده الاقرع بن حابس التميمى جالساً. فقال الاقرع: ان لى عشرة من الولد، ما قبّلت منهم احداً. فنظر اليه رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم قال من لا يرحم لا يرحم.

(2) El-Buhari, el-Câmiu's-Sahih (VII, 75):
جاء اعرابى الى النبى صلى الله عليه وسلم فقال: تقبلون الصبيان فما نقبلهم. فقال النبى صلى الله عليه وسلم اوامْلك لك ان نزع الله من قلبك الرحمة.

(3) El-Buhari, el-Câmiu's-Sahih, (VII, 76): عن اسامة بن زيد رضى الله عنهما كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يأخذنى فيقعدنى على فخذه ويقعد الحسن على فخذه الاخرى ثم يضمهما ثم يقول: اللهم ارحمهما فانى ارحمهما.

Hazreti Peygamberin torunu, Hazreti Zeyneb ve Ebû'l-Âs'ın küçük kızı, Ümame ile böyle yaptığını misal olarak zikredebiliriz (1).

Hatta bir defasında yeni doğan bir çocuğu kucağında tutarken, elbisesinin üzerine çocuk küçük abdestini edince, hiçbir şekilde memnuniyetsizlik göstermemiş su istemiş ve yalnız o ıslanan yeri su ile temizlemiştir (2).

Hazreti Enes ibn Mâlik bir defa çocukların yanından geçerken onları selâmlıyor ve şöyle diyor: «Hazreti Peygamber böyle yapardı» (3) عن انس بن مالك رضي الله عنه ، انه مرّ على صبيان فسلم عليهم وقال : كان النبي صلى الله عليه وسلم يفعله .

Kadınları olduğu gibi, çocukları da öldürmeği, Hazreti Peygamberin yasakladığını, bu yazımızın başka bir yerinde zikrettik (4).

Gayet tabiîdir ki, Hazreti Peygamberin çocuklara karşı gösterdiği sevgi, ihtimam ve şefkat, bütün ümmetine güzel bir örnek teşkil etmektedir.

X — İslâmın ilme verdiği değer:

Kur'ân-ı Kerîm'in ilme verdiği değer herkesçe malûmdur Ezcümle: «Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?» (5) هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ .

---

(1) El-Buhari, el-Câmi'u' s-Sahîh, (VII, 74 - 75) : خرج علينا النبي صلى الله عليه وسلم وامامة بنت ابي العاص على عاتقه ، فصلى . فاذا ركع وضع واذا رفع رفعها .

(2) El-Buhari, el-câmiu's-Sahih (VII, 76) : عن عائشة ان النبي صلى الله عليه وسلم وضع صبيًا في حجره يحنكه ، فبال عليه ، فدعا بماء فاتبعه

Buna dair diğer ha disler el-Kütübü's-Sittede, Mâlik'in el-Muvattaında, ed-Darimi'nin es-Sünen'inde ve Ahmed ibn Hanbel'in el-Müsned'inde yer almaktadır.

(3) El-Buhari, el-Câmiu's Sahih (VII, 131).

(4) Kaynağı: el-Buhari, el-Câmiu's-Sahih (IV, 21).

(5) Sûretü' z-Zümer (XXXIX, 9).

«Allah'ın kulları arasında O'ndan korkanlar ancak âlim olanlardır» إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ... (1)

«Biz bu misalleri insanlar için îrâd ederiz. Onları ancak âlimler anlarlar, akıl ederler» وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ (2) وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ ayetleri bu kabilden dir.

Hazreti Peygamberin hadislerinde de, ilme, bilhassa din ilimlerine büyük ehemmiyet atfedilmektedir:

«Allah bir kimseye hayır istediği zaman, ona din öğretir» من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين. (3)

Hazreti Muhammed (s. a.), İbn Abbas için şöylece dua etmiştir: «Allahım, ona kitab (Kur'ân-ı Kerîm)'i öğret» (اللهم علمه الكتاب.) (4). Zira gıbtaya değer işi şeyden biri, kendisine hikmet (Kur'ân-ı Kerîm bilgisi) verilmiş olan kimsedir ki, «o da bu hikmeti öğretir ve ona göre hüküm ve rir» لا حسد إلا في اثنتين، رجل آتاه الله مالا فسلط على هلكته في الحق ورجل آتاه الله الحكمة فيعلمها ويقضي بها. (5)

Mühim olan nokta, ilim öğrenen kimsenin, bununla hiçbir maddî menfaati gözetmemesi, kendisine «âlim» densin için ilim öğrenmemesidir. تعلم العلم ليقال له عالم. (6)

Esasen bilgi ancak öğrenmekle elde edilebilir انما العلم بالتعلم. (7) Hayırlı bilgileri öğretenin sevabı ile öğrenenin sevabı, mükâfatı, eşittir معلم الخير والمتعلم في الاجر سواء. (8)

---

(1) Sûretü Faatır (XXXV, 28).
(2) Sûretü' l-Ankebût (XXIX, 43).
(3) El-Buharî, el-Câmiu's-Sahîh (I, 25; VIII, 149); ed-Dârimî, es-Sünen Dimaşk 1349, (I, 74).
(4) El-Buharî, el-Câmiu's-Sahîh (I, 27).
(5) El-Buharî, el-Câmiu's-Sahîh (I, 26).
(6) Müslim, el-Câmiu- s-Sahîh (Muhammed Fuâd Abdülbaki neşri), el-Kahire, 1375/1955, Cilt: III, S.: 1513 - 1514, No. 152/1905.
(7) El-Buharî, el-Câmiu' s-Sahîh (I, 25).
(8) Ed-Dârimî, es-Sünen (mukaddime: I, 70).

Halkın hayır üzerinde oluşu (hayır yolunda bulunuşu), tâ ki evvel sonuncuya öğretince veya sonuncu öğreninceye kadar devam eder. Fakat evvel, sonuncuya öğretmeden veya sonuncu ondan öğrenmeden evvel helâk olursa, halk da helâk olmuş sayılır لايزال الناس بخير ما بقي الاول حتى يتعلم اويعلم الآخر فان هلك الاول قبل ان يعلم اويتعلم الآخر هلك الناس . (1)

Şunu belirtmek lâzımdır ki, öğrenmenin muayyen bir yaş hududu yoktur. Zira sahabîlerin bir çoğu yaşlı oldukları halde bilgi öğrenmişlerdir . وقد تعلم اصحاب النبي صلى الله عليه وسلم في كبر سنهم (2) Hattâ, geçimlerini temin etmek için, gündüz çalışıp geceleri Kur'ân-ı Kerîm ile din bilgisi öğrenmek gayesiyle birlikte ders çalışan sahabîler vardı. يقرؤون القرآن ويتدارسون بالليل، يتعلمون . (3) Böylece gece tedrisatının daha o zamandan kurulduğu anlaşılmaktadır.

XI — İslâmiyette okuma-yazma mükellefiyeti:

İslâmiyetin zuhuru sırasında - ve hatta uzun asırlar sonra dahi - dünyada okuma - yazma bilenlerin sayısı çok azdı. (4) Bu hususta Arabistanın durumu da aynı idi. Oralarda da okuma-yazma bilenlerin sayısı mahdut idi. Fakat, Kur'ân-ı Kerîm'in ilk emri üzerine başlayan ilim ve kültür faaliyeti hızla ilerlemeye başladı. Hazreti Peygamberin vahiy sekreterleri (kâtibü'l-vahy) gün geçtikçe çoğalıyor, diğer müminler de okuma-yazmayı öğrenmeye hevesleniyordu.

---

(1) Ed-Dârimî, es-Sünen (I, 78).
(2) El-Buhari, el-Câmiu' s-Sahih (I, 26).
(3) El-Buhari, el-Câmiu' s-Sahih (I, 27).
(4) Bugün bile, Güney Amerika'daki Bolivya'da, nüfusun % 67'sini okuma-yazma bilmeyenler teşkil etmektedir. (Le Monde, Paris, 6/V/1970, S.: 5).

Hazreti Peygamberin Medîne'ye hicretinden sonra bilhassa okuma-yazma bilenlerin sayısı artmıştı. Bedir savaşında müslümanların eline esir düşen yetmiş kadar müşrik arasında, fidye verecek parası olmayan, fakat okuma-yazma bilenler vardı. On müslümana yazıyı öğreten bu esirlerden her biri karşılık olarak - serbest bırakılıyordu. Böylece yazı bilgisi, Medîne müslümanları arasında birden çoğalıvermiştir. İslâm Devletinin hudutları genişleyince, bu sahabîler yeni fethedilen ülkelerde, islâm dinini kabul edenler arasına, din bilgisi ile birlikte yazı sanatını da yaymışlardır.

Yazı sanatının yayılması, vahiy kâtiplerinin sayısının artmasına vesile olduğunu biraz evvel kaydetmiştik. Bu sayıyı kırk ikiye kadar çıkaranlar vardır (1). Bunların arasında büyük şöhret kazanan vahiy kâtiplerinden Zeyd ibn Sâbit de yazıyı böylece öğrenmiştir (2). Bu ünlü sahabî, diğer birkaç sahabî gibi, Hazreti Peygamberin diplomatik vesikalarını da yazardı. Bu arada yabancı alfabeleri de (meselâ İbrânî) (3), Hazreti Peygamberin emri üzerine öğrenmişti. Yazı öğrenmeğe aslında, en büyük teşvikçi Kur'ân-ı Kerîm olmuştur (4).

Bilindiği gibi İslâm âleminde ilk tedris yerleri câmi ve mescidler, ilk hoca da bizzat Hazreti Peygamberdir. Ona uyan sahabîler, bu ananeyi devam ettirip pek çok mü'mini, dinî ve

---

(1) Abdu'l-Hayy el-Kettânî, Kitâbu Nizâmi'l-Hükûmeti'n - Nebeviyye el'-müsemmâ bi't-Terâtîbi'l-İdâriyye, er-Ribât, 1347/1929, (I, 48-49).

(2) Zeyd ibn Sâbit hakkındaki tafsilât için bakınız : Yûsuf ibn Abdi'l-Berr en-Nemerî, el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb (Mısır, 1380/1960, II 537-540); İbnu'l-Esîr, Üsüdü'l-Ğabe fî Ma'rifeti's-Sahâbe, Mısır, 1280, (II, 221-223); İbnu Hacer-el-Askalânî, el-İsabe fî Temyizi's-Sahâbe, Mısır, 1358/1939 (I, 543 - 544 No. 2880); Muhammed ibn Sa'd, et-Tabakâtü-l-Kübrâ, Beyrut, 1376/1957, (II, 358).

(3) Bu mevzu' ile ilgili hadisin bütün varyantları için bakınız : M. Tayyib Okiç, Hadiste Tercüman (İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1967, Cilt: XIV, S.: 39-40 ve No: 63-69).

(4) Sûretü'l-Alâk (96/4-5) ve sûretü Nûn (68/1).

diğer bilgilerle mücehhez kılmaya muvaffak olmuşlardır. Son raları ayrı okullar (küttâb-ketâtîb), medreseler ve çeşitli enstitüler (dâr, meselâ «Dâru'l-Kurrâ'», «Dâru'l-Hadîs», «Dâru'ş-Şifâ'» vs.) kuruldu. Misâl olarak Türkiye'de en eski Hadîs Enstitüsü Konya'da Selçukî vezirlerinden Sahib Atâ adıyle tanınan Fahrüddin Ali tarafından, VIII. XIV. asırda tesis edilmiştir. «İnce Minare Dâru'l-Hadisi» olarak tanınan bu ilim ve kültür müessesesinin binası halen restore edilmiş olup, müze olarak kullanılmaktadır (1).

XII — İslâm kadını ve ilim:

Yeni kurulan İslâm câmiası ve devletinde yazı yazan ve okuyan kadınlar da eksik olmamıştır. Meşhur sahabiyye eş-Şifâ' bint Abdillâh el-Adeviyye, islâmiyetten evvel dahi okuma yazmayı biliyordu. Bunu sonraları birçok sahabiyyelere öğretmişti (meselâ Hafsa bint Ömer el-Fârûk). Kendisi böylece islâmiyyete ilk kadın yazı öğretmeni olmuştur. El-Belâzürî, eş Şifâ'dan başka okuma veya yazma, veyahut her ikisini bilen sahabiyyelerden: Hazreti Âişe, Hafsa, Ümmü Seleme, Kerîme bintu'l-Mikdâl, Ümmü Külsüm bint Ukbe ve Âişe bint Sa'd'ı zikretmektedir (2).

XIII — Âlim sahabiyyeler:

Bilgin sahabiyyeler arasına, bilhassa Hazreti Muhammed'in kızı Hazreti Fâtıma ez-Zehra'yı katmak lâzımdır. Kendisi aynı zamanda duygulu bir şâire olduğu gibi, Hazreti Peygamberden bazı hadîsler de rivayet etmiştir (3).

---

(1) Buna dair malûmat için bakınız: M. Tayyib Okiç, Bazı Hadîs Meseleleri Üzerinde Tedkikler (Ankara İlâhiyat Fakültesi yayınları: XXVIII), İstanbul, 1959, S.: 106.

(2) El-Belâzürî, Fütûhu'l-Büldân, el-Kahire, 1350/1932, S. 458.

(3) Hz. Fâtıma için bakınız: İbn-i Sa'd, et-Tabakâtü'l-kübrâ (VIII, 19-30).

Hadis rivayet edenler arasında da kadınların sayısı büyüktür. Râvî sahâbiyyelerden burada ancak bir kaçına işaret etmekle iktifa edeceğiz: Ümmü Habibe bint Ebî Süfyân, Ümmü Abd, Esmâ bint Ebî Bekir, Sevde bint Zem'a, Fâtıma bint Kays, Dürre bint Ebî Leheb, Safiyye bint Abdilmüttalib, Zeyneb bint Cahş, Meymune bint Hâris, Ümmü Harâm bint Milhân (1), Ümmü Ferve ve diğerleri (2).

Hz. Peygamber'in muasırları arasında, zevceleri Hz. Âişe anamız, yalnız en büyük kadın âlim değil, aynı zamanda umumiyetle sahâbî âlimlerin en büyüklerinden sayılır. En meşhur sahabîler dahî, bazı dinî meselelerde O'nun bilgisine müracaat edip, tatminkâr cevaplar alırlardı. O'nun fetvâları meşhurdur. Aynı zamanda en çok hadis riâyet edenlerden biridir. Hz. Âişe'nin bilgisi yalnız dinî ve hukukî mevzulara inhisar etmiyordu, edebiyat - bilhassa şiir-tarih ve hatta o zamanki tıp mevzularında da bilgisi yüksek idi. O'nun kuvvetli nâtıkası, dindarlığı ve ibadete düşkünlüğü (bilhassa oruç hususunda) esasen mevcut faziletlerine değer katmaktadır (3).

XIV — Şâir sahâbiyyeler:

Âlim sahâbiyyeler yanında şâir sahabiyyeler de vardı. Eski Mostar (Hersek) müftüsü, bilahare İstanbul Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı profesörü olan Ali Fehmi Cabiç, «Hüsnü's-sihâbe fî şerhi eş'ari's-sahâbe» adlı arapça eserinde, sahabiyyelerden meşhur şâirelere yeteri kadar yer ayırmıştır. Kafiyeleri «dâl» harfine kadar olan şiirlerinden örnek

---

(1) Hz. Peygamber'in akrabalarından ve Ubâde ibnu's-Sâmit'in zevcesi olan Ümmü Harâm bint Milhân, Kıbrıs'ta vefat edip, Larnaka civarında medfundur. Kıbrıs müslümanları tarafından O'nun türbesi büyük hürmetle halâ ziyaret edilmektedir «Hala Sultan»).

(2) Halife ibn Hayyât, Kitâbü't-Tabakât, Dımaşk, 1968 (II, 859 - 884).

(3) Bakınız: İbn Sa'd.et-Tabakâtü'l-kübrâ (VIII, 58 - 81).

verdiği, şerhler ile hal tercemelerini de ilâve ettiği şâir sahâbiyyeler şunlardır:

Hz. Peygamber'in kızı Fâtıma ez-Zehrâ (1); Hz. Peygamber'in süt kardeşi eş-Şeymâ' bintu'l-Hâris es-Sa'diyye (2); el-Hansâ' Tümadır bint Amr ibni'ş-Şerîd (3); Âtike bint Zeyd (4) ve Nâciye bint Cündüb el-Eslemî (5).

XV — Sonraki devirlerin müslüman âlim kadınları:

Tarih boyunca, islâm âleminde, bilgi sahibi meşhur kadınlara, Mısır'da, İspanya'da ve tâ Afrika sahralarına varıncaya kadar bir çok memleketlerde tesadüf edilmektedir. Mâlik ibn Enes'ten rivâyet eden Âbide el-Medeniyye, el-Buhârî'nin el-Câmiu's-sahîh'ini Mekke'de rivâyet eden Kerîme el-Merveziyye meşhurdur (6) Tasavvuf sahasında dünyaca tanınan Râbia el-Adeviyye ve birçok diğer kadın âlimelerin isimleri islâm tefekkür tarihini süslemektedir. Afrika sahralarından enteresan bir misali burada nakletmeden geçemiyeceğiz. Büyük âlim Ebû Abdillâh Muhammed ibn'ş-Şeyh el-Muhtâr'ın, Ebeveynine tahsis edilmiş bir eseri vardır. (Kitâbü't-tarîfe ve't-tâlide fî menâkıbi'ş-Şeyhi'l-Vâlidi ve'ş-Şeyhati'l-Vâlide). Babası, meşhur âlim eş-Şeyh el-Muhtâr, Mâlikî mezhebinin esas fıkıh kitablarından, çok tanınan Seyyidî Halîl'in «el-Muhtasar» ını, erkek talebesine okutup bitirdiği gün, vâlidesi de aynı kitabı kadın-

---

(1) Hüsnü'l-sihâbe fî şerhi eş'âri's-sahâbe, İstanbul, 1324 (ss. 125-128).

(2) Aynı eser (ss. 290-291).

(3) Aynı eser (ss. 94-99).

(4) Aynı eser (ss. 104-107).

(5) Aynı eser (ss. 157-160).

(6) Bu yazımızın başka faslında âlim kadınlara ayrıca temas etmekteyiz.

lara okutup bitirmiştir (1). Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen kadınların (Hâfıza) islâm âlemindeki sayısı o kadar çoktur ki, adeta erkeklerle rekabet halindedirler (2). Bu hal her asır için vâriddir. Ve bu yazımızda muhtelif ilim dallarında şöhret kazanmış bazı âlim kadınlara ayrıca temas edeceğiz.

XVI — Hz. Peygamber'in kadınlara tahsis ettiği dersler:

Hz. Peygamber verdiği derslerden kadınların da istifadesini sağlamak üzere, onlara ayrı ders yerinde ve ayrı günlerde lâzım gelen dinî bilgiyi bizzat vermiştir. Kadınlara mahsus bu kursun mahiyetini Ebû Saîd el-Hudrî, şöylece anlatmaktadır: «Bir kadın Hz. Peygamber'e gelip dedi ki: Sözlerini dinlemeye bize fırsat düşmüyor (sözlerini erkekler götürüyor). Bizzat bize bir gün tayin et de o gün sana gelelim, sen de Allah'ın sana öğrettiğini bize öğret». Hz. Peygamber bu müracatı müsait karşıladı ve kadınlara ayrı ders vermeyi kabul ederek buyurdu ki: «Filan gün filan yerde toplanınız». Onlar da toplandılar. Hz. Peygamber de onlara gelip Allah'ın kendisine öğrettiğinden öğretti...» (3) جاءت امرأة الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت: يا رسول الله، ذهب الرجال بحديثك، فاجعل لنا من نفسك يوماً نأتيك فيه تعلمنا مما علمك الله. فقال: اجتمعن في يوم كذا وكذا، في مكان كذا وكذا. فاجتمعن، فاتاهن رسول الله صلى الله عليه وسلم فعلّمهنّ مما علمه الله ...

(1) Abdülhayy el-Kettânî, et-Terâtîbü'l-idâriyye (I, 54).

(2) Meşhur Türk seyyahı ve değeri ölçülmez seyahatnâmenin müellifi Derviş Muhammed Zıllî oğlu Evliyâ Çelebi'ye göre onun devrinde, yani 17. asırda - yalnız İstanbul'da, Kur-an-ı Kerim'i ezber bilenlerin (Hâfızların) sayısı dokuz bin olup, bunların üçte biri, yani üç binini kadınlar teşkil ediyordu (Bakınız: Evliyâ Çelebi, Seyâhatnâme, İstanbul, 1314/1896, Cilt: I, S. 524).

(3) El-Buhârî, el-Câmiu's-sahîh, (VIII, 149). Ebû Said, el-Hudrî bu hadisi kısaltarak da rivayet etmiştir (Bakınız: el-Buhârî, el-Câmiu's-sahîh: I, 34).

İslâmiyette kız ve kadınlara mahsus ilk dinî okul, fiilen, böylece kurulmuş oldu.

Zikri geçen ders esnasında, Hz. Peygamber, kadınlara bir müjde olmak üzere, diğer mevzular yanında, şu haberi de vermiştir: «İçinizden tek bir kadın yoktur ki, evlâdından üç tanesini (kendinden evvel, âhirete) göndermiş olsun da, (bu evlâtları) cehenneme karşı onun için bir siper, bir mâni, teşkil etmemiş olsun» (ما منكنّ امرأة تقدم بين يديها من ولدها ثلاثة، الا كان لها حجابا من النار.). Hz. Peygamber'in bu sözleri üzerine hazır bulunan kadınlardan biri: «Ey Allah'ın Rasûlü, ya iki (evlât) olursa (hükmü ne olacak?), diye sordu. Kadın bu soruyu iki defa daha tekrarlayınca, Hz. Peygamber: «İki de, iki de, iki de» فقالت امرأة منهنّ يارسول الله اثنين ؟ فاعادتها مرتين. ثم قال: واثنين واثنين واثنين. (1)

şeklinde kadına teselli edici bir cevapla mukabele etti.

Başka bir sefer, bayram münasebetiyle, erkeklerden sonra, kadınlara da hitab eden. Hz. Muhammed, sadaka (fıtır) verilmesi hususunda onlara emir ve telkinde bulunmuştur (2).

Hz. Peygamber'in kadınlara mahsus verdiği dersler, toplu haldeki kadınlar için olurdu. Yoksa münferid olarak kadınlar Hz. Peygamber'e her an gelip bilgi istemekte tereddüt etmezlerdi. Kadınların hususî ahvaline dâir bir meseleyi Hz. Peygamber'e gelip soran Ümmü Süleym'i misal olarak alan, Hz. Âişe: «Ensâr kadınları ne iyi kadınlardır, dini öğrenmek hususunda onlara hayâları mani olmadı» demiştir (3).

---

(1) Hz. Peygamber'in bu sözleri, yukarda zikri geçen hadisin bir devamı olarak rivayet edilmiştir (Bakınız: el-Buhârî, el-Câmiu's-sahîh: VIII, 149).

(2) El-Buhârî, el-Câmiu's-sahîh (II, 5). فلما فرغ نبي الله نزل فأتى النساء فذكرهنّ.

(3) El-Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh (I, 41)
وقالت عائشة: نعم النساء نساء الانصار لم يمنعهنّ الحياء ان يتفقهن في الدين.
Hz. Âişe'nin bu sözünü, el-Buhârî, bâb başlığına koymuştur.

XVII — İslâmiyette din adamları ve rahbâniyyet meselesi:

İslâmiyet ne tamamen dünya, ne de tamamen âhiret dinidir. İslâm hem dünya, hem âhiret dinidir. Yani ne tamamen dünyaya bağlanıp, âhiret realitesi ihmal edilecek, ne de tamamen âhirete bağlanıp dünya terkedilecektir. Kur'an-ı Kerim, mü'minleri ikaz buyuruyor: «Dünyadaki payını unutma» ...وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا (1). Demek, terk-i dünya, rahbâniyyet, İslam'ın benimsemediği bir hayat tarzıdır (2). Rahbâniyyet (ki bu kökten râhib ve cem'i ruhbân gelmektedir) aslında kadınlardan kaçınmak, âile birliği kurmamak veya vezaif-i zevciyyeden uzak durmak, dünyadan bütün alâkasını kesmek demektir ki, bu tabir yunanca monachos, fransızca moine (râhib) tabirinden gelme monachisme'e tekabül etmektedir. Bu yolda en ileri giden hristiyanlar bilhassa katolik dinine mensup din adamları olmuştur. Bunlar ekseriya manastırlara (arapçası: Deyr) çekilip kendilerini tamamen dine, ibadete ve dinin yayılmasına adamış kimselerdir. Yani evlenme, mülkiyet ve diğer dünyevî müesseselerden uzaklaşmış bir zümredir. Katoliklerde, meslek itibariyle - az istisnasiyle - bütün papazlar ruhbandır. Ortodoks kilisesinde ise, rahipler yanında rahib olmayan din adamı, papaz zümresi de vardır. Bunlar evlenirler, mal ve mülk sahibi olurlar ve her nevi dünya nimetlerinden yararla-

---

(1) Kur'an-ı Kerim, Sûretü'l-Kasas (XXVIII, 77).

(2) Rehbâniyyet hakkında, İslâm Ansiklopedisinde (İstanbul, 1964, IX 670) A. J. Wensinck'in yetersiz bir maddesi vardır.

nırlar (1). Rehbâniyyete, yahûdîlikte, bilhassa Budizm dininde de tesadüf edilmektedir.

Tanınmış sahâbî Osman ibn Maz'ûn, bir ara, vezaif-i zevciyyeden uzak kalmış, bir nevi rehbaniyet yolunu takib etmeye başlamıştı. Karısı Havle bint Hakîm, Hazreti Âişe anamıza bunu şikâyet edince, Hazreti Peygamber, Osmanla görüşüp: «ya Osman, rehbaniyet bize yazılmamıştır» يا عثمان انا لم نكتب علينا الرهبانية (2) şeklinde ihtarda bulunmuştur.

(1) Ortodoks râhiblerle meskûn, bin senelik tarihi olan, meşhur «mukaddes» dağ, Atos (Athos), Aynaros'a, nazarî olarak kadın giremez. Gerçi patrik tarafından imparator Alexis Comnène'e, 1105 tarihi civarında verilen bir cevabda, Eflaklarin, erkek elbiseli kadınları Atos'a sokup, râhibler arasında, teeddüben yazılamayacak rezaletler tevlid ettiklerini beyanla, Eflakları Atos'tan uzaklaştırıp bir daha sokmamaları hususunda talebde bulunmaktadır (Bakınız: Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantinople, de 1043 à 1206, İstanbul, 1947, Tome, I, Fasc. III., p. 62, No. 981. - publiées par l'Institüt d'Etudes Byzantines des Augustins de l'Assomption de Kadıköy, Serie I -: «.... Les Claques y ont introduit des femmes en habit masculin pour la conduite des troupeaux et le service des moines, d'où aussi des horreurs que la plume se refuse à écrire ...».
Bu gibi kepazelikler asırlar boyunca râhibler arasında görüldüğü gibi, râhibelerin de bu hususta râhiblerden geri kalmadıkları müşahade edilmiştir. XIII. asır arap coğrafyacılarından meşhur Yâkût'un «Mu'cemü-l-büldân» adlı eserinde «Bâkireler manastırında» (Deyru' l-azârâ) bulunan kırk rahibeden hiç birinin bâkire olmadığını ve hepsinin manastır müdürü bir râhib tarafından iğfal edildiğini kaydetmektedir (Bakınız: Şihâbüddin Yâkût el-Hamavi er-Rûmî, Mu'cemü' l-Büldân, Beyrût, 1375/1956, cilt, II, ss. 522-523: «Deyru'l-azârâ»).

Bu hallere bu gün dahi rastlamak mümkündür. Böyle bir hadiseden birkaç yıl önce matbuatta bahsedilmekteydi. 28/XI/1969 tarihli «Akşam» gazetesinde, Napoli'de 56 rahibenin, barındıkları Sainte Euphemia manastırına bir halterciyi kaçırıp soktukları, bir ay müddetle onunla birlikte bulunup genci hastanelik ettikleri yazılı idi. Aynı haber, aynı tarihli

(2) Ahmedibn Hanbel, el-Müsned (VI, 226).

«Tercüman» gazetesinde de yer almaktadır. Diğer taraftan, İtalyada, Piemont'da, Santo-Stefano - di Montenagua'nın 39 yaşındaki katolik papazı Pio Ottegno, kilise kürsüsünden yaptığı va'zda İncilden bir cümleyi izahtan sonra, cemâate nişanlısını göstermiş, onunla evleneceğini ilân etmiştir. Cemaat ilk anda bu sözü şaka sanmış, fakat papaz : «Evlenme ile şaka edilmez» ihtarında bulunmuştur. Her ne kadar Cacale Monteferrato piskoposu Don Pio Ottegno'yu derhal azledip yerine başka bir papaz tayin etmişse de, bizim için bu hadise, bu işin ne derece ehemmiyet kazandığını göstermekten hâli değildir (Le Monde, Paris 12/3/1970).

Manastırları terkeden rahibelerin sayısı gittikçe artmakta ve bu hal hristiyan dini makamlarını endişeye sürüklemektedir. Fransız yazarlarından Robert SOLE, Paris'te intişar eden «Le Monde» gazetesinde (10, 11, 12/I/1970), bu mevzuda bir makale neşretmiştir (Ces Religieuses qui quittent le couvent) Bahis mevzuu makalede, 1969 senesinde yayınlanan bir kitaba dayanılarak (Marlène TUININGA, Les Religieuses) bazı mühim malûmat ve istatistik neticeleri verilmektedir. Meselâ Birleşik Amerika Devletlerinde 170.000; küçük bir devlet olan Belçika'da 40.000; Hollanda'da 30.000; ve Fransa'da 114.800 rahibe varmış (ki, bu Fransız rahibelerinden 9.500'ü Fransa'nın dışında faaliyette bulunmaktadırlar.) Birleşik Amerika rahibelerinden 1966 senesinde 1.827; 1968 senesinde ise 6.000 rahibe manastırlarını terketmiştir. Keza Hollandada 1961 ile 1966 seneleri arasında 432, Belçikada 1961 senesinde 250; Fransada 1963 ile 1968 yılları arasında 1.600 rahibe manastırlardan ayrılmıştır. Manastırları terkeden rahibelerin ileri sürdükleri sebepler çeşitlidir. Fakat birçokları evlenmek ve aile birliği kurmak istediklerini açıkça ifade etmişlerdir. Bildiğimiz kadariyle, birisi de islâmiyeti kabul etmiştir.

Yunanistandaki 7 milyon ortodoksun 7338 cemaat teşkilatı (Paroisse), 7007 papazı vardır (ki bu sayıya Girid ve Oniki Ada dahil değildir);

bu papazların ancak 420'si yüksek ilâhiyat mezunu, 2.500'ü de laik ilâhiyatçıdır. Saint-synode, ilk okul mezunu papazların dağlık ve hudud bölgelerine tayinini kararlaştırmıştır. Cemâat papazlarının ancak % 9'u bekârdır. Piskopos ve lâik bekârlarla birlikte evlenmeyen papazların nisbeti % 11,3 e yükselebilmektedir. Bu malûmat, Fener Patrikhanesinin Cenevre'de intişar eden Episkepsis bülteninin 3. sayısında verilmiştir (Bkz.: Le Monde gazetesi, Paris 24 Mart 1970).

Rahiblerin sayı itibariyle azalması, mühim bir hâdise olarak telâkki edilmektedir. Yeni girenlerin (novices) sayısı 1945 yılına nisbetle % 36'ya düşmüştür. Bütün bu belgeler, gayri tabii bir hayat tarzının ergeç iflâs etmeye mahkûm olduğunu ve Hazreti Peygamberin bu hayat tarzını benimsemeyip yasak edişinin ne kadar isabetli olduğunu açıkca göstermektedir.

Diğer taraftan, Fransanın yüksek din okullarına (Les Grands Sèminaires) intisab edenlerin nisbeti de büyük bir düşüş kaydetmektedir. Lyon başpiskoposu Kardinal RENARD'ın bir dinî kurulun (Conseil presbytéral diocesain) huzurunda verdiği beyanata göre, 1967 yılının 810 ve 1968 yılının 811 talebesine mukabil 1969 yılında ancak 475 talebenin kaydolunduğu ortaya çıkmıştır. (Le Monde, Paris, 22/XI/1969). Bunun yanında Papanın «lâ yuhtî» lik vasfının nerede ise unutulmuş olduğu, Papalık otoritesinin gittikçe zayıflamakta oluşu, papazların, evlenme yasağına karşı giriştikleri şiddetli ve azimli mukavemet ve kilise karşısına çıkan diğer birçok problemler, hristiyanlığın ve bilhassa Katolikliğin büyük bir buhran geçirmekte olduğunu vazıh bir şekilde göstermektedir.

Aynı hâdiseye dair «Sünen» de diğer bir varyant vardır: Hazreti Peygamber hadiseyi duyunca, kendisine haber gönderip : «Yâ Osmân, bana rehbaniyet emrolunmamıştır»

انى لم اؤمر بالرهبانية) diye ikazda bulunmuş; namaz kılmak,

oruç tutmak, yemek içmek, evlenmek, boşanmak gibi haller benim sünnetimdendir, buyurmuştur. (1) Bu hadis-i şerifin sonunda Osmâna mühim bir hususu hatırlatan Hazreti Peygamber: «senin üzerine de ehlinin, ailenin (zevce, çocuklar, kardeşler, ebeveyn vesairenin) hakkı vardır. Hattâ kendi nefsinin de üzerinde hakkı vardır» (2) buyurmuşlardır.

Buna benzer bir hatırlatmayı Hazreti Muhammed, Abdullah ibn Amr ibnil-Âs'a da yapmıştır: «haber aldığıma göre sen geceleri ibadetle (nafile namazla) geçirir, gündüzleri oruç tutarmışsın, öyle mi?» sorusuna, Abdullah müsbet cevap verince ona da yukardaki hadiste zikri geçen hakları hatırlatıp: «sen ibadet yap, fakat uyumayı da unutma; oruç tut, fakat orucunu da boz» (2) buyurmuştur.

Bu yolu ihtiyar etmiş diğer birkaç sahabî, keyfiyeti haber alınca bu davranışlarından vazgeçmişlerdir. Bunlardan biri olan Sa'd İbn Ebî Vakkas: «Hazreti Peygamber, sallâ-l-Lahü aleyhi ve sellem, Osmân ibn Maz'ûnun «tebettülünü (dünyadan el etek çekmesini) reddetti. İzin buyursa idi, biz de hadım olurduk» رد رسول الله صلى الله عليه وسلم على عثمان بن مظعون التبتل. ولو اذن له لاختصينا. demiştir (3). - Bundan sonraki hadis-i şerifte bir gazve esnasında kendimizi hadımlaştıralım

---

(1) Ed-Dârimî, es-Sünen (II, 133): » ان من سنتي ان اصلي وانام واصوم واطعم وانكح واطلق... ان لاهلك عليك حقاً، ولنفسك عليك حقاً.

(2) El-Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh (II, 245). Bakınız: Keza el-Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh (II, 49): » الم اخبر انك تقوم الليل وتصوم النهار؟ قلت انى افعل ذلك قال، فانك اذا فعلت ذلك، هجمت عينك ونفهت نفسك. وان لنفسك حق ولاهلك حق. فصم وافطر وقم ونم.

(3) El-Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, (VI, 118-119); Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, (II, 1020-1021, No. 6, 7, 8).

mı?) diye soran sahabeye Hazreti Peygamberin red cevabı verip, şu âyet-i kerîmeyi okuduğu bildirilmektedir : يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ .

» (1) Yani : «ey iman eden ler, Allah'ın size helâl ettiği iyi şeyleri kendinize haram kılmayınız, haddi aşmayınız, zira Allah haddi aşanları sevmez» (2)

İşte rehbaniyetin mânâsı budur. Ve bu yüzden : « لارهبانية فالاسلام . » yani islâmiyette rehbaniyet, monachisme, yoktur, denmiştir. Yoksa bu ibare bazı gafil ve cahillerin anladıkları gibi, «islâmiyette din adamı diye birşey yoktur» mânâsında asla değildir. Her dinde din adamı vardır ve olacaktır. Tabiatıyle islâmiyette de vardır. Bu gibilerin islâm câmiasında hiç bir zaman eksik olmayacaklarına dair Hazreti Peygamberin el-Muğîre ibn Şu'be'den mervî bir hadis-i şerifleri bulunmaktadır (3). Bunları Hazreti Muhammed, «hayatları boyunca, hakaretten ve muhalefetten çekinmeden ve korkmadan, Allah'ın emirlerini ikame eden bir zümre» olarak vasıflandırmıştır (4). Bu zümreyi, imam, vâiz, hatîb, müftî ve diğer meslek erbabı din adamları teşkil etmektedir. Ayrı bir meslek teşkil eden bu zümrenin fertleri din veya devlet teşkilâtında memuriyet ve ihtisasları ile ilgili vazifeler alır ve kendilerine has cemiyet ve teşkilât kurarlar. Ancak diğer dinlerden - bilhassa

---

(1) Sûretü'l-Mâide, (V, 87).

(2) El-Buhârî, el-Camiu's-Sahîh, (VI, 119).

(3) El-Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, (VIII, 149) : لايزال ناس من امتى ظاهرين حتى يأتيهم امر الله وهم ظاهرون

Müslim, el-Câmiu's-Sahîh, (III, 1523, No. 171/1921). El-Buhârî, bu bâbın başlığında, bunlarla din âlimleri kasdedildiğine . وهم اهل العلم işaret etmektedir.

(4) (El-Buhârî, el-Câmiu-s-Sa hih (IV, 187); Müslim, el-Câmiu's-Sahîh (III, 1523, 170/1920). لايزال من امتى امة قائمة بامر الله لايضرهم من خذلهم ولا من خالفهم حتى يأتيهم امر الله وهم على ذلك .

hristiyanlıktan - islâmiyetin farklı olan mühim bir tarafı vardır ki, o da islâm din adamlarının Allah ile kul arasında vasıta olmayışı, Allah namına kulun günahlarını afvetmeye salâhiyetleri bulunmayışı, hele dinde yeni akîde ve ibadet gibi şeyleri ihdas veya ilga edemeyişleri (1), bazı kimseleri aziz ilân edip, bazılarını da sonradan azizlikten çıkaramayışları, gibi hususlardır. (Meselâ papa jean XXIII, aziz Georges ile azize Philomere'in azizliklerini iptal etmiştir).

Fakat müminlere dînî hükümleri ve dînî vecibeleri öğretmek, izah etmek, câmilerde imamlık yapmak, vaaz, irşâd ve nasîhatta bulunmak gibi vazifeler din adamlarına düşer ve tarih boyunca da bu böyle olmuştur. Esasen islâmiyette ilk imam, hatîb, vaiz, mürşid, kadî ve müftî bizzat Hazreti Muhammed olmuştur. Ondan sonra gelen din âlimleri Hazreti Peygamberin eserini devam ettirmişlerdir ve kıyamete kadar da bu böyle devam edecektir, inşaallah. Bu yüzden Hazreti Peygamber din âlimlerini Peygamberlerin vârisleri olarak vasıflandırmıştır. Yani âlimler ilmi onlardan miras olarak almışlar-

(1) Hazret-i Îsa'nın dirilip semaya uçtuğu akîdesine ilâveten Hazret'i Meryem'in de aynı şekilde semaya uçtuğu akîdesi son senelerde ihdas edilmiştir ki, bu iki akideye göre, yeryüzünde ne Hazret-i Îsa'nın ne de Hazret-i Meryemin kabri vardır. - Hazret-i Meryem'in Efese gelip, bir müddet orada oturduğu hikayesi de mevsuk değildir. Ortodoks kilisesi, onun Kudüsten hiçbir yere çıkmadığı fikrindedir ve bunu Yunan Ortodoks kilisesi bir kaç yıl evvel açıklamıştır - Hele selâhiyetli sıhhî makamlar tarafından tahlil edilip mikroblu ve sıhhate muzır olduğu tesbit edilmiş bulunan suyu, bazı gafil müslümanların - şifa niyyetiyle - içmeleri, hem İslâmî görüşe tamamen aykırı, hem de hurafeperestlikten öteye gitmeyen bir haldir. Halk arasında mevcut bazı eski hurafelerin dahi bertaraf edilmesi îcap ederken, bir de yeni hurafelere sarılınması kadar akıldan uzak hareket tasavvur edilemez. Maamafih, Müslümanlar haric, diğer zümreler, bu itikadda bulunmakta ve bu hususdaki ayinlerini kendi aralarında yapmakta serbesttirler.

dır (1). Esasen Peygamberlerin maddî mirası bahis mevzuu değildir ve Hazreti Muhammed'in mirası ailesi efradına intikal etmemiştir. Peygamberlerden kalan miras din bilgisidir ki, mirasçıları da din adamlarıdır.

XVIII — Din bilgisinin yayılması ve misyonerlik (irşâd):

Mâlik ibnu'l-Huveyris, islâm dini hakkında lâzım gelen malûmatı almak için - kabilesinden bir heyet ile birlikte - Hazreti Peygamberi ziyaret ettiğini, yanında yirmi gün kadar misafir kaldığını anlatır. İslâmiyet hakkında, lüzumlu bilgiyi aldıktan sonra ailelerinin yanına dönmek arzusu gösteren heyete Hazreti Peygamber müsaadede bulunup şu talimatı vermiştir: «pekalâ, dönünüz ve ailelerinizin yanında kalınız. Siz de onlara dini öğretiniz ve namaz kıldırınız. Namaz vakti gelince, biriniz size ezan okusun, en büyüğünüz de size imamlık yapsın» ارجعوا، فكونوا فيهم وعلموهم وصلوا، فاذا حضرت الصلاة فليؤذن لكم احدكم وليؤمكم اكبركم (2)

İslâm dinini öğrenmek ve başkalarına öğretmek hususunda Hazreti Peygamberin emri sarihtir. Bu öğrenime ve öğretme işinde mümkün olan her vasıtayı kullanmak icabeder: okul, kurs, vaaz, hutbe, konferans, radyo, televizyon, plâk, teyp,tiyatro, sinema gibi (3).

Hazreti Peygamber: şâhit yani, hâzır olan hazır olmayana, ğâibe, (sözlerimi) nakletsin, tebliğ etsin» ليبلغ الشاهد

---

(1) El-Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh (I, 25, bâb başlığında, tercemede) :» باب العلم قبل القول والعمل ... وان العلماء ورثة الانبياء ورثوا العلم..

(2) El-Buhârî, el - Câmiu's-Sahîh (I, 154, 155).

(3) Son zamanlarda, islâm tarihinden mühim hadiseler ile umumî olarak dinî mevzularda temsiller veren bir seyyar tiyatro kurulmuş olduğunu burada kaydederiz. Keza dinî mevzulardaki bazı filimler (meselâ hac) son zamanlarda sinemalarda gösterilmektedir.

الغائب (1) diyerek din bilgisini yaymayı emir buyurmuştur. Bu emirle, hem din öğreniminin, hem de din yayıcılığının, yani dahilî ve haricî misyonerliğin, temeli atılmış bulunmaktadır. Diğer tabirle, bu sözlerle Hazreti Peygamber müminlere dini bilgi verecek öğretmenlerle, umumiyetle herkese bunun anlatılmasını üzerine alacak din mübeşşirlerini yani misyonerler zümresini ihdas buyurmuşlardır (2).

Bu mevzu ile alâkalı bir misal daha vermemiz uygun olacaktır. Hazreti Peygamber, kendi talimâtının ve verdiği bilginin başkalarına nakledilip onlara da öğretilmesini, bir münasebetle, diğer bir heyete de emir buyurmuştur. Uzaklardan, Abdü'l-Kays kabilesinden, gelen bir heyete, arzuları üzerine, dinin ve ibadetlerin esaslarını anlattıktan sonra, Hazreti Muhammed onlara şu mühim ikazda bulundular: «söylediklerimi iyice belleyiniz ve gerinizde kalmış olanlara anlatınız

احفظوه واخبروه من ورائكم. (3)

---

(1) Hazreti Peygamberin bu sözü, muhtelif hutbelerinde, bilhassa son, veda', haccı esnasında tekerrür etmektedir: el-Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh (I, 24, 35; II, 191) ve bütün «Kütüb-i Sitte» ile ed-Dârimînin Süneni ve Ahmed ibn Hanbel'in el-Müsnedine bakınız.

(2) Hristiyan misyonerleri, misyonerlik vazifelerini, hristiyan ananesinin Markos'a nisbet ettiği İncildeki şu cümleye (XVI, 15) istinad ettirmektedirler: «ve [Hazreti İsa] onlara dedi: «bütün dünyaya gidin, İncili bütün halka vaaz edin. «Keza havari Pavlos'a nisbet edilen - ve İncillerden evvel yazılan - Korintoslulara ikinci mesajında (X, 16): «fakat imanımız, büyüdükçe, İncili sizden öte yerlere vaaz etmek üzere...»

(3) El-Buhârî, el-Câmiu's-Sahîh, (I, 30). - Arabların asırlarca hâkimiyetleri altında bulunan Endelüs (İspanya) daki İslâm misyonerliği ve misyonerlerinden tarih kitablarında bahsedilmektedir. Ukbe ibnu'l-Haccâc es-Selûli'nin bizzat 2.000 hıristiyanı ihtidâ ettirmesi burada, misal olarak, zikredilebilir (bkz. meselâ: Muhammed ibnu'l-Hâris el-Huşenî, Kudâtu Kurtuba ve Ulemâu İfrîkıyya, Kahire, 1372, s. 21). Öyle ki, ihtida edenler arasında hıristiyan baba isimlerini muhafaza edenler dahi görülmüştür. Meselâ: Muhammed ibn Martin, Muham-

XIX — Kadın din öğretmenleri:

Gayet tabiidir ki dinî ilimleri öğrenme ve öğretme mükellefiyeti erkekleri olduğu kadar kadınları da içine almaktadır. Bu ise, bilhassa mümine kadınlara dini öğretecek kadın din muallimleri yetiştirmekle mümkün olur. Bu işte geç bile kalmış bulunmaktayız. Zira hristiyan misyoner teşkilâtı faaliyetlerini o dereceye kadar ileri götürmüştür ki, artık memlekette kandırdıkları kızlarımıza dahi bu vazifeyi tevdi etmekten çekinmemektedirler. «Yeni İstanbul» gazetesinde (24/VIII/ 1969) meselâ şöyle bir haberle karşılaşıyoruz: «Hristiyanlık propagandası yapan iki Türk kızı yakalandı». Bu başlık altında verilen haberle, isimleri de tasrih edilen biri Balıkesirli, öteki Bigalı, iki kızın, Yakub köyünde fazla miktarda hristiyan misyoner broşürleri dağıttıkları bildirilmektedir. Farzedelim ki, bu haber şimdilik pek doğru değildir, fakat ileride, - gafletimiz sayesinde - şüphesiz hakikat olması mümkindir.

---

med ibn Lope, Umer ibn Gomez, Muhammed ibn Angelino ve Abde bint (Sancho) gibi (R. Dozy, Histoire d'Espagne jusqu 'à la conqête de l'Andalousie par les Almoravides - 711 - 1110 -, nouvelle édition, revue et mise à jour par E. Levy - Provençal, Leide 1932, I, 353, note 4; II, 16, 44, 93, 142, 281, note 2; III, 99 - 100).

Keza Osmanlıların Balkanlarda asırlar boyu devam eden hakimiyetleri müddetince (ve hattâ Osmanlılardan çok daha evvel) vuku bulan İslâm misyonerliği ve ihtidalar hakkında - ekseriyetle bâkir arşiv malzemesine istinaden hazırlayıp Türk Tarih Kongrelerinde okuduğumuz, ve henüz neşredilmemiş - iki Tebliğimiz vardır: 1) Cenûb-i Şarkî Avrupada İslâmiyetin zuhuru meselesi. 2) Osmanlılar devrinde Balkanlardaki ihtidalarla ilgili bazı vesikalar. Bu mevzûa, dolayısiyle de olsa, diger bazı yazılarımızda temas etmiş bulunuyoruz (Meselâ : «Sarı Saltuğa âid bir fetvâ», İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 1952; «Bir tenkidin tenkidi», İlâhiyat Fakültesi Dergisi, 1953; Les Kristiann (Bogomiles Parfaits) de Bosnie, d'après des documents Turcs inédits - Südost Forchungen, München 1960).

Umumiyetle İslâm misyonerliği hakkında Arnold'un «İntişâr-ı İslâm Tarihi (İstanbul 1343),» isimli ve M. Halil Halid tarafından Türkçeye çevrilmiş olan eserinde oldukça bol malûmat vardır.

Halbuki Hazreti Peygamber devrindeki islâm misyonerliğinin, mühim sayıda kurban verecek derecede, büyük bir hâdise teşkil ettiği, İslâm dini tarihinde yazılıdır. Bir heyet Hazreti Peygambere gelip, kabilelerine İslâm dinini öğretecek salâhiyetli kimseler gönderilmesini rica etti. Bunun üzerine Hazreti Muhammed, Ensardan «kurrâ'» adı ile tanınan yetmiş kadar misyoneri oraya gönderdi. Fakat bu ilk mübeşşirler kafilesi daha faaliyete başlamadan, hatta gidecekleri yere de varmadan, Ri'l, Zekvan ve Usayye kabileleri tarafından pusuya düşürülüp katledildiler. Bu acı haber üzerine, lânet etmekten hoşlanmayan ve ender ahvalde buna tevessül eden Hazreti Peygamber, sabah namazlarında şu bedduâda bulunmaktan bir müddet kendilerini alamamışlardır. اللهم العن رعلا وذكوان وعصية. (1), yani Allahım, Rı'l, Zekvan ve Usayyeye lânet et.

XX — Müslüman kadın din adamlarına ve dahilî misyonerliğe duyulan ihtiyaç:

Her memleketin ve bu arada, islâm dünyasının, diğer tabirle beşeriyetin, en az yarı nüfusunu kadınların teşkil ediyor olması büyük ehemmiyeti haizdir.

Kadınların en mühim tabiî vazifesi analık olduğuna göre, çocukların bakımı, terbiyesi, dil ve din öğrenimi, ananın ida

(1) Müslim, el-Câmiu's-Sahîh (III, 1511, No. 147/677). Bu haberi veren Enes ibn Mâlik, Harâm adındaki dayısının da bu şehid edilen misyoner grubuna dahil olduğunu tasrih etmekte ve bunlar hakkında şu bilgiyi vermektedir: bu «kurrâ'» denen grup, gündüzleri odun taşıyıp satar ve bundan elde ettikleri para ile fakirlere, bilhassa «suffa ehli» fakirlerine yiyecek satın alıp tevzi eder, geceleri ise, Kur'ân-ı Kerim okur ve diğer dinî dersleri takibederlerdi.

resi altındadır. Bilgili ve şuurlu bir ana, çocuğunun ilk ve en mühim, hatta hayatının sonuna kadar silinemeyecek olan, din bilgisini verebilecek durumdadır. Fakat din bilgisinden mahrum bir kadın, çocuğuna tabiatıyle hiçbir dînî bilgi veremez. İleride de meselâ mekteplerde bu ders hafif geçtiği takdirde, çocuğu tamamen dînî bilgi ve şuurdan yoksun kalmaya mahkumdur ki, hiçbir müslüman ana, çocuğunun böyle hazin bir âkibete uğramasını aslâ arzu etmez. İşte milyonlarca anayı vaaz, irşad ve nasihatler yolu ile tenvir etmek kuvvetli din bilgisi ile mücehhez kızlarımızın üzerine düşen mukaddes bir vazife olmaktadır.

Hristiyan dünyasının bu sahadaki durumu, mukayese edilemeyecek derecede bizimkinden üstündür. Onlar yalnız kendi dînî muhitleri içinde hizmet görmekle, dînî hissiyatı kuvvetlendirmekle kalmamışlar, dînî bilgilerine şefkat ve merhamet katmak suretiyle, başka dinlere mensub olanlar arasında dahi dinlerini yaymak, sevdirmek ve bazan ısrarla empoze etmek suretiyle, şuurlu birer din propagandacısı haline gelmişlerdir. Dünyanın birçok hastahanelerinde gönüllü hemşirelik ve aynı zamanda hristiyan propagandası yapan bu gibi kızlar (rahibeler), kendilerini tamamen dine vakfetmişlerdir. Hasta ve düşkün kimselere şefkatle yardım elini uzatan bu mübeşşireler, erkeklerden daha çok iş yapabilmektedir. Hele mensup oldukları dînî teşekküllerin kalabalık maddî destek ve yardımı buna inzimam edince, iş daha da kolaylaşmakta, hristiyan âleminin mânevî desteğine güvenen bu mübeşşireler, hudutlarını aşacak derecede cüret göstermektedirler. Avrupa müslümanlarının dînî bir liderine dahi - hastahanede yattığı müddetçe - böyle bir hemşirenin hristiyan telkinatında bulunacak derecede

ileri gittiğini bizzat müşahade etmişimdir. Keza müslüman kadınlarını hristiyan dinine çekmek veya hiç olmazsa bu dine karşı sempatilerini temin etmek maksadı ile Tunus köylerini dolaşan ve dikiş, nakış ve diğer malzemeleri bu müslüman kadınlara «hediye» eden büyük sayıda «beyaz hemşire» nin (Soeures Blanches) faaliyetini keza oralarda bizzat müşahede ettim. Sistemli ve uzun vadeli olarak tasarlanan bu gibi faaliyetler garb âleminin kuvvetli desteğine mazhar olup, tek elden idare edilmektedir.

Dinî Tahsil Gören Kız Öğrenci Sayısı

I) Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi 1975/1976 Öğretim Yılı Kız Öğrenci Sayisı :

1) I. Sınıf 13

2) II. Sınıf 24

3) III. Sınıf 12

4) IV. Sınıf 7

5) Mezun olan 1

6) 1975/1976 Öğretim Yılına kadar me'zûn olan Kız öğrenci sayısı : 125

II) Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi - Erzurum 1976/1977 Öğretim Yılı :

1) I. Sınıf

2) II. Sınıf

3) III. Sınıf

4) IV. Sınıf

5) V. Sınıf

6) Henüz mezun olan kız öğrenci yoktur.

III) 1975/1976 öğretim yılı İmam-Hatib Liseleri Kız öğrencileri sayısı :

	SINIF									
	ORTA KISIM				LİSE					
	1	2	3	Top.	1	2	3	4	Top.	Gn. Top.
1) Afyon	29	—	—	29	—	—	—	9	9	38
2) Ankara	31	—	—	31	—	—	11	4	15	46
3) Antalya	18	—	5	23	—	—	7	3	10	33
4) Balıkesir	48	—	—	48	—	—	—	—	—	48
5) Çankırı	26	—	—	26	—	—	—	—	—	26
6) Çorum	84	—	—	84	—	—	23	9	32	116
7) Denizli	53	—	—	53	—	—	8	5	13	66
8) Develi	—	1	3	4	—	—	—	—	—	4
9) Gaziantep	22	—	—	22	—	—	8	—	8	30
10) Isparta	207	—	—	207	—	—	33	19	52	259
11) Kayseri	110	—	—	110	—	—	—	—	—	110
12) Kırşehir	9	—	6	15	—	—	—	—	—	15
13) Samsun	36	—	—	36	—	—	13	11	34	60
	673	1	14	688	—	—	103	60	163	851

1974/1975 Öğretim yılına kadar mezun olan kız öğrenci sayısı :

I. Devre : 436 II. Devre : 82 Toplam : 518

Türkiye'de, son iki asırda, kadınların eğitimine dair, Londrada - 16-22 Temmuz 1973 arasında - toplanan Müsteşrikler Kongresinde Prof. Dr. Emel Sönmez bir tebliğ sunmuştur. (Womens education in Turkey in the last two centuries).

Böyle yüzlerce hristiyan kızının faaliyetlerini müşahade etmem (1) benim için çok öğretici ve ibret verici olmuştur. İs-

(1) Büyük ihtilâlden evvel dahi Fransada, kendini dine vermiş (religieuse) otuz yedi bin kız vardı.

lâm âlemi, bu günkü durumu ile garba rekabet edecek seviyeden çok uzaktır. Fakat hiç olmazsa, her islâm ülkesi, kendi hudutları içinde ve en azından kendi unsurları arasında, imkânları nisbetinde, dînî hissiyatı takviye edip şuurlandırabilirse, yine iyidir. Bilhassa islâm dinine sayısız cihetlerden yapılan saldırıların hızlandırıldığı bu devrede!

Geçen asrın sonlarından bu güne kadar, islâm âleminde kızların tahsil görmesi gittikçe yaygınlaşmaktadır. Yüksek tahsil görenlerin sayısı bir hayli artmıştır. Ne var ki bu arada çeşitli hristiyan misyoner mektebleri türemiş, çoğalmış ve müslüman çocuklarını ve - bilhassa son zamanlarda - müslüman kız çocuklarını kendi içlerine çekmeye başlamışlardır. Çocukların farkına varamayacakları bir şekilde kendilerine hristiyan dini aşılanmakta ve onları islâm dininden soğutmak ve uzaklaştırmak yolunda büyük gayretler sarfedilmektedir. Bütün bu şiddetli mânevî tasallûtlara rağmen, tanassur edenler nadirdir. Yani bu çocukları hristiyan yapmaktaki gayretler ekseriya neticesiz kalmakta, ancak bunları islâmiyetten uzaklaştırma ve soğutma faaliyeti, bazı ahvalde muvaffak olmakta ve çocuklar başka sapık inançlara, dinsizliğe ve hatta din düşmanlığına kadar götürülmektedir.

Müslüman kadınlar arasında dînî hissiyatı kuvvetlendirecek lüzumlu elemanlarımız yok denecek kadar azdır. Din hususunda kadınları tenvir etmek, kendilerine dînî bilgiyi sunmak için, iyi yetiştirilmiş kadın hocalara şiddetle ihtiyaç vardır.

1945 senesinde, Saraybosnada kolej ayarındaki modern kız medresesi (Zenska Medresa) nin ilgası üzerine, mezunlarının bir çoğu tıb, hukuk ve edebiyat fakültelerini bitirip başka mesleklere dağılmışlardır. Bunlardan ancak bir grup hâlâ - bütün güçlüklere rağmen - dînî faaliyetlerine devam etmektedir. Son senelerde Kahiredeki el-Ezher İslâm Üniversitesinde açılmış olan Kız Fakültesinden bazı müsbet neticeler beklenebilir.

Fakat ihtiyacın azameti karşısında bütün bu cüz'î faaliyetler, tabiî ki yetersizdir.

1949/1950 ders yılında Ankarada kurulan İlâhiyat Fakültesi, yirmialtı sene içinde ancak 125 kadar kız mezun verebilmiştir. Bunların ekserisi orta dereceli okullarda din dersi hocalığı yapmaktadır ve pek azı vaizlik işine atılmıştır. Ancak bazı İmam-Hatip Okullarında da kız talebeye tesadüf etmek mümkündür. Bu hususta Isparta İmam-Hatip Okulu mesud bir istisna teşkil etmekte ve 1967/68 senesinden beri okul sınıflarında birer kız şubeleri mevcut bulunmaktadır. Isparta İmam-Hatip Okulundaki bu ilk kız şubesinin açılış merasiminde hazır bulunmak, dine ve din ilimlerine susamış bu masum küçük kızların tahsillerine başlamalarını görmek, benim için sonsuz bir saadet teşkil etmiştir. 1969/70 ders yılında Çorum İmam-Hatip Okulunda seksen kızdan ibaret birinci sınıfın bir şubesi açılmış olması, kezâ sevindirici bir hadisedir. Tıpkı kız öğretmen okulları gibi, bu şubeleri ayrı birer İlâhiyat Koleji haline getirme temayülü yine Ispartada doğmuştur. Bu temayül tatbik mevkiine konulduğu takdirde, muhtelif yabancı okullarda hristiyan dinini, belki farkına varmadan, öğrenen kızlarımızın hiç olmazsa bir kısmı, böylece kendi İslâm Dinlerini öğrenme imkânı bulmuş olacaklardır. Bunların sayesinde ileride, cehalette bırakılmış milyonlarca köy ve kent anneleri, dînî bilgiler ile mücehhez hale gelecek, böylece kendi masum yavrularına dil bilgisi, ahlâk ve âdâb bilgisi yanında, anlayabilecekleri şekilde, en ibtidaî din bilgisini de, verebileceklerdir.

Bu hayırlı teşebbüslerinden dolayı aziz Ispartalı ve Çorumlu din kardeşlerimizi tebrik eder, bu temiz düşünce ve projelerinin başarıya ulaşması hususunda, Cenab-ı Hakkın yardımını niyaz ederim.

XXI — İlim ve sanat sahasında yetişen İslâm kadınları:

Tarih boyunca ilim ve sanat sahalarında şöhrete ulaşan çok büyük sayıda İslâm kadınının yetiştiği bir gerçektir. Bütün bunlara burada temas etmemize imkân yoktur. Fakat bir fikir edinmek için muhtelif ilim dallarında yetişmiş İslâm kadınlarından bahsetmemizin uygun olacağı kanaatindeyim. Bu gibi kadın şöhretlere İslâm âleminde ayrıca eserler tahsis edilmiştir. Elimizde, arabça ve türkçe olarak yazılmış eserlerin en meşhurlarına müracaat edilerek, bütün halinde, meydana getirilen beş ciltlik mühim bir eser vardır. «Â'lâmü'n-Nisâ' fî âlemeyil'-arab ve'l-İslâm» adını taşıyan bu eserin yazarı Ömer Rıza Kehhâle'dir. Dimaşkta neşredilmiştir (İkinci tab'ı 1377/1958 - 1378/1959 tarihini taşıyor.) Bu mühim eseri taramak suretiyle tesbit ettiğimiz tarih boyunca İslâm âleminde yetişmiş mühim ilim erbabı kadınlara burada kısaca işaret edilecektir (1).

XXII — Tefsir:

Kur'ân-ı Kerîm'in bazı sûrelerinin tefsiri ile ilgilenen kadınlar arasında vaiza Yâsemine bint Sa'd ibn Muhammed es-Sîrâvendiyye (502/1108)-ki aynı zamanda hüsnü hat ve edebiyatla meşgul idi - alâka çekicidir (2). Keza Fatıme bin - Katbay el-Umerî (892/1487) Kur'ân-ı Kerîm'i okur ve tefsire bakardı (3). Yemendeki Zebîâden olan Esmâ' bint Musa ed-Dı-

(1) İslâmda kadının mevkii mevzûunda Bekir Topaloğlu'nun «İslamda Kadın» (İstanbul 1965) adlı eserine burada işaret etmek yerinde olur. Kezâ Günseli Özkaya'nın (umumiyetle kadın ve kadın hakları üzerine yazılmış) «Tutsaklıktan özgürlüğe Kadınların Savaşı» (İstanbul 1970) isimli kitabında: «İslâm dini ve kadın» başlıklı bir bölüm bulunmaktadır (s. 160 - 181).

(2) Ömer Rıza Kehhâle, Â'lâmü'n-Nisâ' fî âlemeyi'l-Arabi ve' l-İslâm, Dimaşk, 1378/1959 (ikinci baskı), V, 295; el-Hamevî Yakût, Mu'cemü' l'Büldân, Beyrut, 1376/1957 (III, 295).

(3) Aynı eser, IV, 90, 91.

câî (904/1498), tefsir ve hadis kitaplarını okur, kadınlara vaaz edip onlara âdâp öğretirdi (1).

XXIII — Fıkıh:

Fıkha gelince, şâfiî fıkhı ile meşgul olan kadınlardan Zeliha bint İsmail Yusuf (2), Emetü'l-Vâhid bint'l Hüseyin.. el-Mehamilî (377/987) (3) ve Uhtü'l-Müzenî (İmam eş-Şâfi'înin talebesi) (4) zikre değer.

Hatice bint Muhammed el-Cûzcânî (372/982) (5), Sittü'l-Vüzera' bint Muhammed (736/1333) (6) hanefî fakîhelerindendir. Mekke fakîhelerinden Zeyneb, 1220/1805 tarihinde dört mezhebe göre hac menâsikine dair mufassal bir eser dahi meydana getirmiştir(7).

Şî'a kadınları arasında da fıkıh ile meşgul olanlara rastlanır. Bu gibilerden: Bint Ali el-Minşâr el-Âmilî (1031/1622) (8) ve Fâtıma bint Muhammed el-Âmilî el-Cüzînî, «Sittü'l-Meşayih» (9) zikre değer. 786/1384 da vefat eden babası, bilgisini takdir edip, fıkhî meselelerde ona müracaat edilmesini kadınlara tavsiye ederdi.

Fıkhî meselelerde hüküm çıkarmak hususunda Fâtıma bint Ahmed ibn Yahya (840/1436) o kadar kuvvetli idi ki, babası Ahmed ibn Yahya ve kocası el-İmâm el-Mutahher bilgisini teslim etmek mecburiyetinde kaldılar. Hatta kocası talebeye ders takrir ederken, bir müşkille karşılaşdığı zaman, ken-

(1) Aynı eser, I, 65.
(2) Aynı eser, II, 36.
(3) Aynı eser, I, 89.
(4) Aynı eser, V, 49.
(5) Aynı eser, I, 341.
(6) Aynı eser, II, 174.
(7) Aynı eser, II, 45.
(8) Aynı eser, III, 332-333.
(9) Aynı eser, IV, 139.

disine müracaat eder, o da meseleyi halledince, talebeye döner ve müşkil meseleyi ancak o zaman izah ederdi. Talebesi de «bu müşkilin halli senden değil, perdenin arkasındandır» diye latîfe ederdi (1).

XXIV — Vaaz - İrşad - Tasavvuf :

Vaaz ve irşad ile meşgul olan kadınlara en çok Bağdatta rastlanmaktadır. Fıkıh ve hadis âlimelerinden biri olan Hamde bint Vâsık (Doğumu 466/1073) (2), Hatice bint Muhammed eş-Şâhcaniyye (460/1068) (3), «İbnetü'l-Bakkal» ve «Ümmü Seleme» diye tanınan Hatice bint Musa (437/1045) (14), Zeyneb bint Ebi'l-Berekât ki, fıkıh ve edebiyat sahasında geniş bilgiye sahip idi (5), «Sittü'l-Ulema'» (712/1312), ki Derbü'l-Mihrânî ribâtının şeyhası idi (6), Âişe bint Muhammed ibn Alî (641/1243) ((7), fıkıh âlimlerinden Bağdat'lı, fakat Mısır'da vefat eden (714/1314) Fâtıma bint Abbâs el-Bağdâdiyye, Dımaşk ve Mısır'daki va'zlariyle şöhret kazanmış (8) bir hanımdır.

Zühd ve ibadetlere kendini vermiş erkekler olduğu gibi, bir hayli kadın da vardır. Namaz, oruç, Kur'an-ı Kerim tilâveti ile, va'z ve irşadla bütün hayatını geçirenler de eksik değildi. Ya kendi evine çekilip veya toplu olarak ayrı yerlerde (Ribât) müştereken zühd, ibadet, dua ve takvâya kendilerini adayan bu gibi kadınlar da vaktiyle yaşamıştır. Âbide, zâhidelere yine de en çok Bağdât, Basra ve Musulda tesadüf edilir. Fakat diğer taraflarda (Mekke, Yemen, Nîsâbûr, hatta Afrika'da) da

(1) Aynı eser, IV, 31 - 32.
(2) Aynı eser, I, 294.
(3) Aynı eser, I, 343.
(4) Aynı eser, I, 344.
(5) Aynı eser, II, 57.
(6) Aynı eser, II, 160.
(7) Aynı eser, III, 188.
(8) Aynı eser, IV, 66 - 67.

bunlar eksik olmamıştır. Meselâ Bağdât ribâtı şeyhası olan Hicâb bint Abdillah (725/1325) (1), Basralı Habîbe el-Adeviyye (2) ve Hasene el-Âbide (3), Yemenli Hansâ bint Ruhidâm (110/728) (4), Râbia el-Bağdâdiyye (518/1124) (5), Basralı Râhibe Ümmü Osmân ibn Sevde (6), Râhibe el-Mevsıliyye (7), Basralı Râbia el-Kaysiyye (8); kırâat-ı Kur'an-ı Kerim ve hadis ile meşgul olan Zeyneb bint Ahmed er-Rifâî (630/1233) (9), meşhur Şâ'vâne (10); Zünnûn el-Mısrî ve Ebû Yezîd el-Bistâmî'nin takdir ettikleri Fâtıma en-Neysâbûriyye (11), keza Muhyiddîn ibn'l-Arabî'nin takdirini kazanan Fâtıma bint-ül-Müsennâ (12); yine de Muhyiddîn ibn'l-Arabî'nin görüştüğü Şems Ümmü'l-Fukarâ' (13) gibi kadınlar. Fakat bütün bu âbide ve zâhideler arasında en mühim yeri dünyaca tanınmış mutasavvife meşhur Râbia bint İsmâ'il el-Adeviyye (135/752) (14) işgal etmektedir. Velilik üzerinde çalışanlar Râbia'yı en büyük veliyye olarak telakki etmektedir. Louis Massignon Râbia'dan sitâyişkârâne bahsetmektedir. Bu arada ikinci asrın ortalarında yaşayan ve Hz. Alî'nin torunu olan Nefîse bintü-l-Hasan da (762 - 823) bu hususta son derece büyük bir mevki işgal etmekte olup, ibadet, zühd ve takva yanında, Kur'an-ı Kerim ve Tefsir sahasında geniş bilgiye sahipti (15).

---

(1) Ömer Rıza Kehhâle, A'lâmü'n-nisâ', (I, 248).
(2) Aynı eser, (I, 242).
(3) Aynı eser, (I, 263).
(4) Aynı eser, (I, 359).
(5) Aynı eser, (I, 433).
(6) Aynı eser, (I, 438).
(7) Aynı eser, (I, 438).
(8) Aynı ener, (I, 494).
(9) Aynı eser, (II, 46).
(10) Aynı eser, (II, 299 - 300).
(11) Aynı eser, (IV, 147 - 148).
(12) Aynı eser, (IV, 93).
(13) Aynı eser, (II, 304).
(14) Aynı eser, (I, 430 - 432).
(15) Aynı eser, (V, 187 - 190).

XXV — İlmü'l-kırâât:

Kur'an-ı Kerim'in tilâveti ve hıfzı ile meşhur islâm kadınları çok büyük sayıdadır. Bu hal sahabiyyelerden başlayarak bugüne kadar bütün islâm âleminde devam edegelmiştir. Daha evvel zikrettiğimiz gibi meşhur Türk seyyâhı Evliyâ Çelebi'nin Seyâhatnâmesinde kaydettiğine göre yalnız İstanbul'da mevcut dokuz bin hâfızın üçte birini, yani üç binini kadınlar teşkil ediyordu. Zamanımızda bile Kur'an-ı Kerim'i okuyup ezberleyen kız yavrularımız, bilhassa Türkiye'dekiler mühim sayıdadır, ve bazılarının resimlerini dahi gazetelerde görmekteyiz. Çin gibi, dinî hürriyeti olmayan memleketlerde bile, gizlice Kur'an-ı Kerim'i okuyup ezberleyen müslüman kız ve kadınlar vardır ve kendilerini, ne pahasına olursa olsun, bu eşsiz manevî zevkten mahrum etmek istemiyorlar.

Ancak çok ağır bir ilim olan «Kırâatler ilmi» (İlmü'l-Kırâ'ât) ile meşgul olan kimseler az olduğundan dolayı, bu ilme kendini veren kadınlar da tabiatiyle azdır. Buna rağmen, bu sahada da muvaffak olan kadınlar eksik olmamıştır.

Beyrût'lu bir ana-kız olan Beyrem bint Ahmed (1) ile Fâtıma bint Muhammed (2) çok ciddî şekilde kırâatler tahsili yapmış, Kâhire ve Kudüs'te bu sahadaki otoritelerden feyz almışlardır. Fakat kırâatler ilminden başka bilhassa hadis ilmine vukufları büyüktür ve bu bilgilerinden kadınlara va'z ve ders yolu ile fâydalı olmuşlardır. Sicistanlı Celîle bint Alî eş-Şecerî (D. 485/1092) (3), çocuklara Kur'an-ı Kerim öğretirdi. Hadis tahsili için Irak ve Horasan'a kadar uzanmıştı. Hâricîlerin (H. 68/687) senesinde şehit ettikleri Bünâne bint Ebî Yezîd el-Ezdî hem kırâatler ilmi ile hem de güzelliği ile meshur idi (4). (698/1299) tarihinde dünyaya gelen Hakîme bint Mahmûd ibn

(1) Ömer Rızâ Kehhâle, A'lâmü'n-nisâ', (I, 161).
(2) Aynı eser, (IV, 141).
(3) Aynı eser, (I, 201).
(4) Aynı eser, (I, 148).

Muhammed (1), Dımaşk'lı Hatîce bintü'l-Hasan el-Kureşiyye ed-Dımaşkıyye (641/1243) (2); seksen yaşını aşmış halde iken 590/1194 tarihinde ölen Endeluslu, Mürsiye'li Hatîce bint Hasan, Kur'an-ı Kerim'i ezber bildikleri gibi, hadis bilgisi ve zühd ile de tanınmışlardır. (3); Hadîce bintü'l-Kayyim el-Bağdâdiyye (699/1300) (4) kırâat ilminde, hadiste ve fıkıhta bilgisi geniş olan bir Kur'an-ı Kerim ve tecvid öğretmeni ve vâiza idi. (849/1445) tarihinde vefat eden Ümmülhayır bint Ahmed (5) hâfıza ve karie olarak tanınmıştır. Yedi kırâat üzerine Kur'an-ı Kerim'i okuyan Mağribli Hatice bint Hârûn (695/1296) (6), onbeş defa hacca gitmiştir. (831/1428) tarihinde daha sağ olan Selmâ bint Muhammed (7), Kur'an-ı Kerim'i ezber bilip on kırâat üzerinde okuyan, tecvîdi iyi bilen, arapça ve farsça şiir söyleyen bir âlime idi. Seyyide bint Abdilğanî el-Abderî (647/1249) aslen Garnâtalı ve Tunusa hicret etmiş bir âilenin kızı olup Kur'an-ı Kerim'i ezber bilen, yazısı güzel olan ve Gazâlî'nin Ihyâ'u ulûmi'd-din adlı meşhur eseri ile diğer bazı edebî ve ahlâkî eserlerini kendi eli ile yazan, ilmî toplantılarda söz alan ve öğretmenlik yapan âlim bir kadın idi. Rahatsızlığı dolayısiyle derslerini yapamadığı zaman, kızı ona vekâlet ederdi. Hükümdârdan ve başkalarından aldığı hediyeleri fakîr müslümanlara tahsis ederdi (8). Oniki yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberleyen Şerefü'l-Eşrâf bint Alî et-Tâvûsiyye (9), aynı zamanda güzel yazı ile de meşhurdur. 644/1246 tarihinde vefat eden babasından rivâyette bulunmuştur.

---

(1) Aynı eser, (I, 287).
(2) Aynı eser, (I, 325).
(3) Aynı eser, (I, 326).
(4) Aynı eser, (I, 339).
(5) Aynı eser, (I, 388-389).
(6) Aynı eser, (I, 345).
(7) Aynı eser, (II, 254).
(8) Aynı eser, (II, 275).
(9) Aynı eser, (II, 292).

Kırâat sahasında isim yapmış ve aynı asırda (VII/XIII asır) yaşamış üç Endelüs'lü kadın vardır ki şunlardır: 1) Ümmü'l-Izz bint Ahmed (636/1238) ki Emîr Muhammed Saîd'in karısı Ümmü Cü'fer'den, Nâfi'in kırâatını öğrenmiş, bir çok şiir ezberlemiş ve Belensiye (Valencie)'den çıktıktan sonra Şâtıbe'de (Setiva) vefat etmiştir (1). 610/1213 tarihinde vefat eden Ümmü'l-Izz bint Muhammed el-Abderî ed-Dânî, yedi kıraatte kuvvetli bilgisi olup, babasından kıraatten başka Buharî Sahîhini de okumuştur. Hocaları arasında diğer alimler de vardır. (2)

3) Kurtubalı Fâtıma bint Abdirrahman (613/1216), Nâfi'nin kıraatini babasından tamamlayıp Müslim'in Sahîhini, İbnü İshâk'ın «es-Sîre» sini ve el-Müberrid'in «el-Kâmil» ini onunla birlikte mukabele etmiştir. Oğlu Ebû'l-Kasım ondan rivayet edip Nâfi'in kıraatini «Verş» in rivayeti ile tilâvet etmesini öğrenmiştir (3)

Fâtıma bint Ali et-Tavûsiyye dokuz yaşında iken Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemiş, 464/1071 tarihinde vefat eden babasından rivayet etmiştir (4). Keza 868/1463 tarihinde Mekke'de vefat eden Fâtıma bint Ali el-Hâşimiyye Kur'ân-ı Kerîm'in kıraatini kuvvetle bilen bir kadın idi (5). Nihayet muhtelif kıraatler mevzuunda bilgi sahibesi ve bu ilimden icâzet veren muahhar bir âlime olan Faslı Hadice bint Ahmed'i (1323/1905 den sonra) zikretmekle iktifa edeceğiz (6)

XXVI — Hadis:

Tarih boyunca İslâm kadınlarının ilmi faaliyeti en çok hadîs-i şerif sahasında görülür. Yüzlerce kadın hadîs-i şerif

(1) Aynı eser, (III, 268-269).
(2) Aynı eser, (III, 269).
(3) Ömer Rıza Kehhâle, A'lâmü'n-nisâ', (IV, 72-73).
(4) Aynı eser, (IV, 86).
(5) Aynı eser, (IV, 86)
(6) Aynı eser, (I, 322).

rivayeti, hıfzı ve tedrisi ile meşgul olmuş, icâzet vermiştir. Bu faaliyet, görüldüğü gibi, Hazreti Peygamber devrinde başlamış, asırlar boyunca devam edegelmiştir. Bazı kadınlar sırf hadis üzerinde durmuş, bazıları ise, diğer ilim dalları yanında hadîs ile meşgul olmuştur. Bu büyük sayıdaki hadis âlimelerinden ancak birkaç tanesine burada işaret edilecektir.

Sahabiyyelerin en mühimlerinden bir kaçına evvelce temas edilmiştir. Sahabiyyelerden sonrakiler burada bahis mevzuudur.

Meselâ Cesre bint Decâce el-Âmiriyye el-Kûfiyye tâbi'îlerden sika bir râviyedir. Hz. Alî, Hz. Âişe ve Ebû Zer gibi ünlü sahâbîlerden hadîs rivâyet etmiştir. Ebû Dâvûd, en-Nesâî ve İbn-i Mâce, onun rivâyet ettiği hadislerden es-Sünen'lerine dercetmişlerdir (1). İbn-i Ömer'den rivâyet eden Kerîme bint Sîrîn (3), Hz. Âişe'den rivâyet eden Kerîme bint Hümân (3), etbâü't-tâbiînden meşhur hadisçi Hayre bint Muhammed (4), Habîbe bint Meysere, ki ondan Atâ ibn Ebî Rebâh hadis rivâyet etmiştir (5), Hz. Alî'nin torunu Fâtıma bintü'l-Huseyn (110) (7), Ömer ibn Abdilazîz'den rivâyet eden Ümmülhuyâr (11), er-Rubey' bintü'n-Nasr el-Ensâriyye, ki Enes ibn Mâlik ondan hadis rivâyet etmiştir (8), Mâlik ibn Enes'ten rivâyet eden Âbide el-Medeniyye, ki onbin hadis rivâyet ettiği söylenmektedir (9), Bunlar İslâmiyetin ilk asırlarındaki kadın hadisçileri arasındadır. Fakat sonraki asırlarda da bu faaliyet devam etmiştir. Ebü'l-Heysem'den Buhârî sahihini rivâyet eden Kerîme

(1) Aynı eser, (I, 193).
(2) Aynı eser, (IV, 241).
(3) Aynı eser, (IV, 244).
(4) Aynı eser, (I, 307).
(5) Aynı eser, (I, 243).
(6) Aynı eser, (IV, 46-47).
(7) Aynı eser, (I, 388).
(8) Aynı eser, (I, 443).
(9) Aynı eser, (III, 199).

bint Ahmed el-Merveziyye el-Kuşmeyheniyye tanınmış hadiscidir. Mekke'de 463 tarihinde vefat etmiştir (1). Keza meşhur «Sahîfetü Hemmâm ibn Münebbih» i, Abdürrazzâk ibn Hemmâm'ın «Kitâbü'l-câmi'» ini rivâyet eden Kerîme bint Abdilvehhâb el-Kureşiyye (641) (2). 380 de vefat eden Fâtıma bint Alî el-Kebûdencekşî (3) den es-Sem'ânî hadis yazmıştır. Ünlü âlim es-Sülemî ve Ebû Nuaym el-İsferâînî'den rivâyet eden Fâtıma bintü'l-Hasen ibn Alî ed-Dekkak (480) (4). Kezâ hadisci Setîte el-Beccâî (447)'den hadis dinleyenlerden ünlü İbn Me'kûlâ vardır. El-Hatîb el-Bağdâdî ondan hadis yazmıştır (5). Şîîlerce Hz. Alî'ye nisbet edilen «Nehcü'l-belâğa» yı, müellifi (câmii) olan eş-Şerîf er-Radî'den rivâyet eden âlim yeğeni Bintü'ş-Şerîf el-Mürtadâ'yı bilhassa zikretmek icabeder (6). Huceste bint Ebi'l-Vefâ (571), Şücâ' es-Sıkıllî'den rivâyet ettiği hadisleri ondan İbn Asâkir dinlemiştir (7). Habîbe bint Muhammed el-Makdisî (656-713) tanınmış hadis şeyhlerindendir (8). Meşhur İbn-i Mende'nin torunu, 407 tarihleri civarında dünyaya gelen Huceste bint İbrâhîm'den es-Sem'ânî ve İbn-i Asâkir hadis dinlemişlerdir (9). «Ribâtü'l-Harameyn» şeyhası Zeynü'l-Arab değerli bir hadisci idi (10). Zeyneb bint Ahmed ünlü es-Süyûtî'nin şeyhlerindendir (11). Zeyneb bint Ahmed el-Makdisiyye'den hadis dinleyenler arasında meşhur arab seyyâhı İbn Batûta da vardır (12). Keza değerli bir hadisci olan Şehde bint

(1) Ömer Rıza Kehhâle, A'lâmü'n-nisâ', (IV, 240).
(2) Aynı ener, (IV, 242-243).
(3) Aynı eser, (IV, 84).
(4) Aynı eser, (IV, 42).
(5) Aynı eser, (II, 175).
(6) Aynı eser, (II, 295).
(7) Aynı eser, (I, 318).
(8) Aynı eser, (I, 243).
(9) Aynı eser, (I, 317).
(10) Aynı eser, (II, 44).
(11) Aynı eser, (II, 53).
(12) Aynı eser, (II, 46-51).

Ömer ibn el-Adîm (709) ez-Zehebî'nin hadis hocalarındandır (1), Hâtûn bint Bahâddîn (771) (2) ve şîa hadiscilerinden Hamîde er-Ruveydeştiyye (1087) hadis ve ricâlü'l-hadîs dallarında bilgisi geniş olup, kadınlara muallimlik etmiş ve bilhassa meşhur şîa hadis kitaplarından et-Tûsî'nin «el-İstibsâr» ına hâşiyeler yazmıştır (3).

Fas'lı hadisçilerden Rahme Bintü'l-Cinân el-Miknâsiyye pek çok sahih hadis ezberlemiş kadınlardandır (4). Rukayye bint Abdisselâm (815) Mısır ve Suriye şeyhlerinden icâzet alıp hadis rivâyet etmiştir (5). Basralı Rukayye bint Yahyâ'dan (809) ise, bazı hadis otoriteleri pek çok hadis rivâyet etmişlerdir (6). 797 tarihinde dünyaya gelen Hadice bint Ahmed, İbn-i Mâce'nin es-Sünen'ini rivâyet etmiş, es-Süyûtî'ye icâzet vermiştir (7). Kâfiye bint Ebi'l-Ferec, hadis hakkında konferans veren şâir ve tarihci bir hanım idi (8). Fâtıma bintü'l-Kâsım el-Berzâlî (731/1330) ünlü hadisci olup bir çok hadis cüz'leri yazmıştır (9). Fîrûze bintü'l-Muzaffer (740/1339) bir çok icâzet sâhibesi olup «Kitâbü'l-Erbaîn, Rivâyetü's-Sâlihât ani's-Sâlihîn» adlı eserin müellifidir (10). Âişe bint Seyfiddîn (793/1390) el-Medresetü'l-Hâtûniyye'de hadis okutmuştur (11). Âişe bint Muhammed el-Makdisiyye (816/1413) senedi kuvvetli, ünlü bir hadiscidir (12). Âişe bint Muhammed el-Harrâniyye (736/

---

(1) Aynı eser, (II, 313).
(2) Aynı eser, (I, 309).
(3) Aynı eser, (I, 298).
(4) Aynı eser, (I, 445).
(5) Aynı eser, (I, 454).
(6) Aynı eser, (I, 459).
(7) Aynı eser, (I, 320).
(8) Aynı eser, (II, 364).
(9) Ömer Rızâ Kehhâle, **A'lâmü'n-Nisâ'** (IV, 91).
(10) Aynı eser, (IV, 182).
(11) Aynı eser, (III, 136).
(12) Aynı eser, (III, 188).

1335)'den İbn Batûta hadis dinlemiştir. Kendisi terzilik ile geçinirdi (1). Fâtıma bint Hasan (698/1998), Buhârî Sahihini rivâyet etmiş, ez-Zehebî kendisinden hadis dinlemiştir (2). Isfahanlı Fâtıma el-Cüzdâniyye (524/1130) es-Sem'ânî'ye icâzet vermiş hadiscidir (3). Fâtıma bint Ubeydullâh el-Makdisiyye (732/1331) (4), Bahreyn'de (veya Isfahan'da) dünyaya gelen Fâtıma bint Sa'd el-Ensâriyye (522/1128) (5) kadınlara hadis ve fıkhı okutan Bint Alî el-Minşâr el-Âmilî (1031/1621 den sonra) (6) ve Mekkeli Kureyş bint Abdülkadir et-Taberiyye (1107/1695) kendi evinde hadis okuturdu (7) ve Ümmü Nasr el-Muhâribiyye ki, Kûfeliler ondan hadis okumuşlardır (8).

104 yaşında, 507/1113 tarihinde vefat eden, kezâ ünlü mutasavvife Melike bint Dâvûd el-Kurtukî aynı zamanda hadis sahasında şöhretli bir kadındır. Meshur İbn Asâkir'e bütün hadisleri için icâzet dahi vermiştir (9).

XXVII — Kaligrafya:

Kaligrafya (hüsnü hat) san'atı dahi islâm kadınları tarafından ihmal edilmemiştir. Bu branşın büyük ve mühim mü messillerinden biri olan Fâtıma bintü'l-Hasan (480/1087) güzel hattı ile şöhret kazanmış, bazı mühim diplomatik yazıları kendi eliyle yazmış, bir çokları onu taklid etmeğe çalışmışlardır. (10)

---

(1) Aynı eser, (III, 189).
(2) Aynı eser, (IV, 43).
(3) Aynı eser, (IV, 68).
(4) Aynı eser, (IV, 78).
(5) Aynı eser, (IV, 59-60).
(6) Aynı eser, (III, 332-333).
(7) Aynı eser, (IV, 206).
(8) Aynı eser, (V, 175).
(9) Aynı eser, (V, 103).
(10) Aynı eser, (IV, 41-42).

Fâtıma bint Zekeriyyâ, güzel hattı ile büyük kitaplar yazmıştır. 94 yaşında olduğu halde (427/1035) tarihinde vefat etmiştir (1). (669/1270) tarihinde vefat eden Hadîce bint Mahmûd'un güzel yazısı yanında nahiv bilgisi de vardı (2). Güzel nesih ve sülüs yazısı ile Kur'an-ı Kerim âyetleri ihtiva eden bazı levhalar yazmış bulunan muahhar hattât kadınlardan olan Hâfıza bint Muhammed Sa'îd Bağdat'ta (1346/1927) tarihinde vefat edip, İmâm-ı A'zam kabristanında defnedilmiştir (3).

Burada İstanbullu iki şöhretli hattât kadını zikretmekle haz duymaktayız. Birincisi, hattât Muhammed Râsim'den (1169/1755) tarihinde hattâtlık icâzeti almış bulunan Muhammed Sâdık kızı Halîme (4); İkincisi, güzel yazısı ile ün yapmış olan Ahmed Ağa kızı Esmâ İbret'dir (5).

XXVIII — Kadın mütefennineler:

Birden fazla ilimle aynı zamanda meşgul olan kadınlar da vardır. Endülüs ile Şimâlî Afrika'da bilhassa bu gibilere tesadüf edilir. Meselâ Kurtubalı İbnetü Fâiz (446/1054) Kur'an-ı Kerim kırâatı ve tefsiri, fıkıh, şiir ve dilbilgisi geniş olan bir hanım idi (6). Fas'ta yerleşmiş, keza Endelüslü Tuleytulalı (Toledo) Verkâ bint-i Yentâb Kur'an-ı Kerim kırâatı, hüsnü hattı bildiği gibi aynı zamanda şâire idi (7). Diğer bir Endülüslü, Belensiye (Valencia) lı el-Arûziyye dilbilgisi, nahiv, arûz, edebiyat ile meşhurdur. El-Müberrid'in «el-Kâmil» i ve el-Kâlî'nin «en-Nevâdir» i üzerine şerhleri vardır. (450/1058)

---

(1) Aynı eser, (IV, 58).

(2) Aynı eser, (I, 343).

(3) Aynı eser, (I, 231).

(4) Aynı eser, (I, 292).

(5) Ömer Rıza Kehhâle, A'lâmü'n-nisâ, (I, 57).

(6) Aynı eser, (IV, 156).

(7) Aynı eser, (V, 284).

tarihinde Dâniye (Denia) da vefat etmiştir (1). Tunus'taki Kayravan'da yetişen ve (250/864) tarihine doğru vefât eden Esmâ Bint Esed, hadis ve hanefî fıkhında kuvvetli bir âlimedir (2).

Şarkta ise, Hafsa Bint Sîrîn, Kur'an-ı Kerim ve fıkıh ile şöhret kazanmış bir âbide idi (3). Ümmühânî Bint Alî el-Herevînî Kur'an-ı Kerim'i ezber bilen, hadiste sika sayılan, fıkıh ve nahivde de bilgisi geniş olan bir âlime idi (4). Dehmâ' bint Yahyâ (837/1433), nahiv, mantık, astronomi ve kimya (simya) sahasında bilgili olduğu gibi, aynı zamanda şâire idi (5). Hem hadisçi hem tarihçi olan Âişe bint Abdullâh et-Taberî (776/1374) dan sonra), dedesi Muhyiddîn et-Taberî ve amcasından ve diğer âlimlerden icâzet almış ve Ebû Hâmid ibn Zahîre gibi bazı zevâta icâzet vermiş ve Tarîhu İbn-i Taberî hakkında bir eser yazmıştır (6).

XXIX — Mücahideler:

Hz. Peygamber'in gazvelerine iştirak eden bazı sahabiyyelerin nasıl hastalara baktıklarını yaralıların yaralarını sardıklarını, yemek hazırladıklarını, susamışlara su verdiklerini, hatta silahları temizlediklerini ve gâzileri mücâdeleye teşvik ettiklerini zikrettik. Bunlara ilâveten Rufeyde el-Eslemiyye (7) ve Leylâ el-Ğifâriyye (8) yi analım. Hz. Peygamber ile Hayber savaşına iştirak eden altı kadından biri Ümmü Ziyâd el-Eşcaiyye idi ve diğer kadınlar ile birlikte Hayber'in fethinden sonraki ganimet taksiminde Hz. Peygamber kendilerine

(1) Aynı eser, (III, 261).
(2) Aynı eser, (I, 45).
(3) Aynı eser, (I, 272).
(4) Aynı eser, (V, 203-204).
(5) Aynı eser, (I, 420).
(6) Aynı eser, (III, 155).
(7) Aynı eser, (I, 451).
(8) Aynı eser, (IV, 336).

hisse ayırmıştır (1). Fakat savaşçı olarak harbe iştirak eden ve büyük kahramanlıklar gösteren sahabiyyeler de az değildir. Bunlardan, Yermûk savaşında düşmanla kahramanca dövüşen Cüvevrive bint Ebî Süfyân (2) ile Ümmü Habîb bintü'l-Âs el-Kureşiyye (3) ve bilhassa Esmâ bintü Yezîd ibn Seken el-Ensâriyye ki, bu savaşta büyük kahramanlıklar gösterip dokuz bizanslıyı öldürmüştür. Kendisi büyük bir hatîbe olarak da tanınmış, ve kadınların delegesi sıfatiyle Hz. Peygamber ile mühim görüşmelerde bulunmuştur. Dört hadis Süneninde Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği, seksen bir hadisi şerif dercedilmiştir. Kendisi Mekke fethine de iştirak etmiştir (4). Kıbrıs seferine (27 veya 29 tarihinde) iştirak eden kadınlardan Muâviye ibn Ebî Süfyân'ın karısı Künûd bintü Karza el-Kureşiyye (5) (ki orada vefat etmiştir), bilhassa Ubâde ibni s-Sâmit'in karısı Ümmü Harâm bint Milhân zikre değer. O da Kıbrıs'ta vefat etmiştir. Ve türbesi, bu yazımızın başka yerinde zikrettiğimiz gibi, hâlâ Kıbrıslı Türkler tarafından büyük hürmetle ziyaret edilmektedir («Hala Sultan Türbesi») (6).

Asr-ı saâdetten bugüne kadar bütün islâm âleminde din, vatan ve millet uğrunda hayatını fedâ eden, müstevlî düşmanlara karşı kahramanca savaşan binlerce yiğit islâm kadınları, gerek cephelerde şehîd düşmek, gerek gâzi olarak muzafferâne bir şekilde yuvalarına dönmek mazhariyyetine nâil olan örnek mücâhidelerin isimleri islâm tarihinin sayfalarını süslemektedir. Endelüste düşmanla savaşan binlerce kahraman müslüman kadınlar, bu misallerden biridir. Keza Şimâlî Afrika'da müstevlilere karşı çıkanların sayısı kabarıktır. Cezayir kabile reî-

(1) Aynı eser, (II, 43).

(2) Aynı eser, (I, 228).

(3) Aynı eser, (I, 238).

(4) Ömer Rıza Kehhâle, A'lâmü'n-nisâ', (I, 66-68).

(5) Aynı eser, (IV, 265).

(6) Aynı eser, (I, 253).

sesi olan berberî Rukayye bint Hadîd (1), Fransız Cezayir valisi generalin kumandası altında bir fransız askerî birliğine kahramanca hücum etmekle ün kazanmıştır. Türkistan ve Kafkasya'daki kahraman Türk mücâhideleri ile Anadolu (istiklâl savaşında) ve Balkanlardaki mücâhideler onlardan geri kalmamıştır. Avusturvalılar ile Sırp ve Karadağlılarla savaşan Bosna-Hersek mücâhideleri tarihte iz bırakan kadın kahramanlardır. Son senelerde, istiklâl savaşına giren Cezayirliler arasında Cemîle Bûhîred gibi kahraman müslüman mücâhideleri de anmak icabeder. Görülüyor ki, erkeklere mahsus bir sahada dahi, zaruret olunca, islâm kadınları hiç bir fedâkârlıktan kaçınmadan islâm düşmanlarına kahramanca karşı koymayı bilmişlerdir.

XXX — Sâhibâtü'l-hayrât (Hayırsever İslâm Kadınları):

Hayır müesseseleri kurmak, vakfetmek, mazhar oldukları nimetlerden başkalarını da nissedâr etmek gibi her türlü hayır işlerine girişmekten çekinmeyen örnek islâm kadınları bu sâhada da erkeklerle rekabet halindedirler. Asırlar boyunca islâm âleminde bu nevi zengin hayırsever kadınlar eksik olmamıştır. Biz burada ancak bir kaç misal vermekle yetineceğiz.

Dımaşk'da 630/1233 tarihinde Hanbelîler için bir medrese ve bir dârü'l-hadîs vakfeden kimse, Emetü'l-Latîf bintü'n-Nâsih el-Hanbelî adlı hayırsever bir kadındır (2). Keza Dımaşk'da 656/1258 tarihinde «el-Medresetü'l-Âdiliyye es-Suğrâ» yı inşâ ettirip, bazı köylerdeki gayr-ı menkullerini bu medresenin yaşaması maksadiyle vakfeden Zühre bint Ebî Bekir' dir. Bu medrese bir yangın sonunda yanmıştır (3). Bağdad'lı Âğıl Hâtûn bint Muhammed el-Kâzâniyye, Kudüs'te, Harem civarında «el-Medresetü'l-Hâtûniyye» yi vakfetmiştir. Bunu

(1) Aynı eser, (I, 454).
(2) Aynı eser, (I, 89).
(3) Aynı eser, (II, 41).

782/1380 tarihinde tamamlayıp vakfeden Isfahanşah bintü'l-Emîr Kazân'dır. Âğıl Hâtûn'un kabri de oradadır (1) Sonraları «el-Medresetü'l-Eşrefiyye» olan «Ribâtü'l-Merâğî» yi inşa ettiren ve 882 tarihinde Mekke'de vefat eden Şemsiyye bint-u Hasan ibn Aclân hayırsever islâm-türk kadınlarındandır (2). Burada Timurlenk'in karısı Bibî Hanım 801/1398 tarihleri civarında Semerkant'de bir mescid yaptırmıştır. Halen mevcut olan bu mescide «Bibî Hanım Mescidi» derler (3). Bağdat'da Kur'an-ı Kerim öğretimine tahsis ettiği bir binayı 1306/1889 tarihinde vakfeden Âişe bint Safer'dir (4). Bu nevi hayır ve kültür müesseseleri kuran ve vakfeden islâm âleminde ve bilhassa Türkiye'de (meselâ Mihrimâh Sultan'ın İstanbul'da iki camii vardır) yüzlerce hayırsever kadın olmuş ve sonraki nesillere birer güzel örnek teşkil etmişlerdir.

(1) Ömer Rıza Kehhâle, A'lâmü'n-nisâ', (I, 72).

(2) Aynı eser, (II, 305).

(3) Aynı eser, (I, 160).

(4) Aynı eser, (III, 137).

BİBLİOGRAFYA

«Abdu'l-Wahhâb, Hasan Husnî, Şahirâtu't-Tûnisiyyât, Tûnis, 1353 (Les Femmes Tunisiennes Célèbres, Tunus, 1934).

«Aclûnî, İsmâ'îl ibn Muhammed, Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbâs'amma'ştahara mina'l-Ahâdisi alâ Elsineti'n-Nâs, El-Kâhire 1351/1932 (I, II).

Akşam gazetesi, İstanbul, 28/11/1969.

Arnold, T. İntişâr-i islâm Tarihi (mütercimi: M. Halîl Hâlid), İstanbul, 1343.

«Askalânî, İbn Hacer, El-İsâbe fi Temyizi's-Sahâbe, El-Kahire, 1353/1939 (I).

El-Belâzuri, Futûhu'l-Buldân, El-Kâhire, 1350/1932.

El-Buhârî, Muhammed ibn İsmâ'îl, El-Câmi'u's-Sahîh, İstanbul, 1315 (I VIII).

Cumhûriyet gazetesi, İstanbul, 9/11/1969.

Ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh, Es-Sunen, Dimaşk, 1349 (I - II).

Dozy, R., Histoire d'Espagne jusqu'a la conquète de l'Andalousie par les Almoravides - (711/1110), nouvelle édition, revue et mise à jour par E. Levy - Provençal, Leide, 1932 (I, II, III).

Ebû Dâvûd, Es-Sunen (Muhammed Muhyiddîn Abdu'l-Hamîd neşri), E.-Kâhire, 1354/1935 (II, IV).

Evliya Çelebi, Mehmed Zıllioğlu, Seyahatname, İstanbul, 1314/1896 (I) (Latin harfli tab'ı, Türkçeleştiren: Zuhuri Danışman, İstanbul, 1969 (II))

El-Huşenî, Muhammed ibnu'l-Hâris, Kudâtu Kurtuba ve Ulemâ'u İfrîkıya, El - Kâhire, 1372.

En-Nemerî, İbn Abdi'l-Berr, El-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb, El-Kâhire, 1380/1960, II, III.

İbnu'l-Esîr, Usdu'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe, El-Kâhire, 1280/1863 (II, III).
İbn Hanbel, Ahmed, El-Musned, El-Kâhire, 1313 (II, III, IV, VI).

İbn Hayyât, Halife, Kitâbu't-Tabakât, Dimaşk, 1968 (I, II).
İbn Maca, El-Kazvinî, Es-Sunen, neşr Muhammed Fu'âd Abdu'l-Bâkî, El-Kahire, 1372/1952 (I, 1373. (II).

İbn Sa'd, Muhammed, Et-Tabakâtu'l-Kubrâ, Beyrût, 1376/1957. (I, II), 1377/1957. (IV), 1377/1958. (VIII).

Kehhâle, Umar Rıdâ, A'lâmu'n-Nisâ' fî Âlemeyi'l-Arabiyyi ve'l-İslâm, Et-tab'atu's-Sâniye, Dimaşk, 1379/1959 (I), 1377/1958 (II), 1378/1959 (III, IV, V).

El-Kettânî, Abdu'l-Hayy, Nizâmu'l-Hukûmeti'n-Nebeviyye elmusemmâ bi't-Teratîbi'l-İdâriyye, Er-Ribât, 1347/1929, I.

Kitâb-i Mukaddes, Eski ve Yeni Ahid, İstanbul, 1932.

Livre de prières pour jours de semaine, sabbat et fêtes à l'usage des Israélites du Rite Sephardi, traduit en Français par A. Crehange, Edition «Sinai», Tel - Avive 1961.

Le Monde, Paris, 10-12.I.1970; 12.III.1970; 24,III.1970.

Muslim ibnu'l-Haccâc El-Kuşayrî, El-Câmi'u's-Sahîh - neşr Muhammed Fu'âd Abdu'l-Bâkî - El-Kâhire, 1374/1955 (II), 1375/1955 (III, IV).

En-Nesâ'î, Es-Sunen (bi Şerhi Celâliddin Es-Suyuti ve Hâşiyeti'l-İmâm Es-Sindî), El-Kâhire 1348/1935 (VI).

Okiç, M. Tayyib, Sarı Saltuk'a ait Bir Fetvâ (A. Üniv. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 1952, I/1, ss. 48 - 58).

Okiç, M. Tayyib, Bir Tenkıdin Tenkıdi (Aynı Dergi, Ankara, 1953, II/2-3, ss. 219 - 290).

Okiç, M. Tayyib, Bazı Hadis Mes'eleleri Üzerinde Tetkikler, İstanbul, 1959. (Ankara Üniv. İlâhiyat Fakültesi Yayınları, XXVIII).

Okiç, M. Tayyib, Les Kristians (Bogomiles Parfaits) de Bosnie, d'après des documents Turcs inédits (Südost - Forschungen, München, 1960, XIX, 108 - 133).

Okiç, M. Tayyib, Hadiste Tercüman (A. Ün. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Ankara, 1967, XIV, 27-47).

Les Regestes des Actes du Patriarcat de Constantiople, de 1043 à 1206., Paris 1947, Tome I, Fasc. III, p. 62, No. 981), publié par l'Institut d'Etudes Byzantines des Augustins, de l'Assomption de Kadıköy, Série I.

Tercüman Gazetesi, İstanbul, 28/XI/1969.

Et-Tirmizi, Ebû Îsâ, Es-Sunen, neşr Muhammed Fu'âd Abdu'l-Bâki, El-Kahire, 1356/1937, III.

Et-Tirmizi, Ebû Îsâ, Es-Sunen, Sahîhu't-Tirmizi, bi Şerhi İbni'l-Arabi El-Mekki, El-Kâhire, 1350/1931, 1353/1934 (V, X, XII).

A. J. Wensinck, Rehbâniyet, Rahbâniya (İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1964. IX, 670).

Yâkût, Şihâbu'd-Dîn, El-Hamevî, Er-Rûmî, Mu'cemu'l-Buldân, Beyrut, 1375/1956 (II).

Yeni İstanbul Gazetesi, İstanbul, 24/VIII/1969.